

KOULUKIUSAAMINEN YLÄKOULUN LIIKUNTATUNNEILLA

Mikko Ojansuu

Liikuntapedagogiikan

pro gradu -tutkielma

Kevät 2015

Liikuntakasvatuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Mikko Ojansuu (2015). Koulukiusaaminen yläkoulun liikuntatunneilla. Liikuntakasvatuksen laitos, Jyväskylän yliopisto, Liikuntapedagogiikan pro gradu -tutkielma, 59s., 3 liitettä.

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää yläkoulun liikuntatunneilla ja niihin liittyvissä tilanteissa esiintyvän kiusaamisen määrää, mitä kiusaamismuotoja käytetään sekä miltä erilaisten kiusaamismuotojen kohteeksi joutuminen oppilaista tuntuisi. Lisäksi selvitettiin, miten kiusaamista voidaan ehkäistä, millainen oppilas liikuntatunneilla kiusaa, minkälaista oppilasta kiusataan sekä pitääkö kiusaajaa rangaista, ja miten se tulee tehdä. Kiusaamisen määrää vertailtiin luokka-asteiden välillä. Kiusaamismuotojen käyttämistä vertailtiin sukupuolten välillä. Erilaisten kiusaamismuotojen kohteeksi joutumisen aiheuttamia tuntemuksia vertailtiin sukupuolten välillä. Kiusaamisen ehkäisemistapoja sekä kiusaajan että kiusatun piirteitä vertailtiin sukupuolten välillä. Kiusaajan rangaistuksen tarpeellisuutta vertailtiin luokka-asteiden välillä ja rangaistustapoja sukupuolten välillä. Tutkimukseen osallistui 308 yläkoulun oppilasta.

Tutkimusaineisto kerättiin kyselylomakkeella, joka sisälsi sekä strukturoituja että avoimia kysymyksiä, tammi-kuussa 2012. Tuloksia analysoitiin kuvailevien tietojen avulla. Luokka-asteiden välisiä eroja analysoitiin X^2 -testin avulla ja sukupuolten välisiä eroja t-testin avulla. Teoreettisen tiedon perusteella sekä Pearsonin tulomomenttikorrelaatiokertoimen avulla tutkimusaineistosta tiivistettiin kiusaamismuodot kolmeksi summamuuttujaksi: 1. Verbaalinen tapa, 2. Epäsuora tapa, 3. Fyysinen tapa. Summamuuttujien Cronbachin alfa-kertoimet vaihtelivat välillä .71–.93. Kiusatuksi ja kiusaajaksi luokiteltiin oppilaat, jotka ilmoittivat tulleen kiusatuksi tai kiusaavan toisia vähintään 2–3 kertaa kuukaudessa tai sitä useammin.

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että liikuntatunneilla kiusatuksi oli joutunut 2,3 prosenttia kaikista oppilaisista. Eniten kiusattuja oli 8. luokalla ja vähiten 7. luokalla, mutta tilastollista eroa luokka-asteiden välillä ei ollut. Yleisin kiusatuksi joutumisen muoto oli verbaalinen tapa. Pojat olivat kohdanneet enemmän verbaalista kiusaamista kuin tytöt. Tyttöjen eniten kokema kiusaamismuoto oli epäsuora tapa, joka oli poikien keskuudessa vähiten kokema tapa. Poikien eniten kokema kiusatuksi joutumisen muoto oli fyysinen tapa, joka oli tyttöjen keskuudessa vähiten kokema tapa. Liikuntatunneilla kiusaajiksi luokiteltuja oli 1,3 prosenttia, joista eniten oli 7. luokalla ja vähintään 9. luokalla. Kiusaajan yleisimmin käyttämä kiusaamismuoto oli verbaalinen tapa ja harvinaisin fyysinen tapa. Epäsuora tapa oli tyttöjen yleisin, mutta poikien vähiten käyttämä kiusaamismuoto. Poikien yleisimmin käyttämä kiusaamismuoto oli verbaalinen tapa, joka oli tyttöjen toiseksi yleisin tapa. Erilaisen kiusaamisen kohteeksi joutuminen tuntui oppilaiden mielestä melko pahalta tai pahalta. Tyttöjen ja poikien mielestä kaikkien pahimmalta tuntuva kiusaamismuoto oli epäsuora tapa ja verbaalinen tapa koettiin vähiten pahalta tuntuva. Tytöt kokivat kaikki kiusaamismuodot tilastollisesti pahempina kuin pojat. Parhaimpana kiusaamisen ehkäisemistapana oppilaat pitivät ”valvonta → puuttuminen → rangaistus” mallia. Liikuntatunneilla toisia kiusaavan oppilaan piirteinä oli ylimielinen käytös, liikunnassa hyvä, persoonallisia ongelmia omaava, kognitiivisesti heikko ja kovista esittävä. Liikuntatunneilla kiusatuksi joutuneen oppilaan piirteiksi mainittiin seuraavat: liikunnassa muita huonompi, persoonaltaan erilainen, itsetuntonaan heikko, ryhmästä syrjässä oleva ja ylipainoinen. Liikuntatunneilla kiusanneen oppilaan rankaisemista kannatti 93 % vastanneista. Rangaistustapana oppilaat kannattivat eniten jälki-istuntoa.

Yläkoulun liikuntatunneilla esiintyy kiusaamista ja se on saatava pois, jotta kaikilla oppilailla olisi turvallinen, kasvua ja oppimista tukeva oppimisympäristö. Kiusaamisen kohteeksi joutuminen tuntuu aina pahalta ja sen takia kiusaamista tulee ehkäistä useilla eri tavoilla. Opettajalla on tärkein rooli kiusaamisen ehkäisemisessä, koska hän voi antaa kiusaajalle rangaistuksen. Lisäksi opettajan tulee organisoida liikuntatunnit siten, että niissä käytetään tehtäväorientoitunutta oppimisilmapiiriä, opetetaan oppilaat kannustamaan ja tukemaan toisiaan sekä keskustellaan säännöllisesti oppilaiden kanssa kiusaamisesta.

Avainsanat: koulukiusaaminen, yläkoulu, kiusaamisen muodot, koulukiusaamisen ehkäiseminen

ABSTRACT

Mikko Ojansuu (2015). School bullying among secondary school physical education classes. Department of Sport Sciences, University of Jyväskylä, Master's thesis, 59pp., 3 appendices.

The purpose of this study was to investigate secondary school's physical education classes and are related to the occurrence of bullying, determine what forms of bullying they used and what kind of forms of bullying having been a victim of the students would feel. In addition, find out how to prevent bullying, what kind of student is being bullied in physical education classes, what kind of students is being bullied, whether to punish the bully, and how it should be done. Amount of bullying compared the number of grade levels. The forms of bullying which were used compared between the sexes. If student would get to target with different forms of bullying, how does it feel for about sexes. Methods of preventing bullying and the bully that bullied characteristics were compared between the sexes. Bully's need for punishment were compared between grade levels and the ways of punishment between the sexes. The study involved 308 secondary school students.

The data were collected with a questionnaire, which included both structured and open-ended questions, in January 2012. Results were analyzed by descriptive information. Differences of grade levels were analyzed for the χ^2 -test, and differences of sexes in t-test. The theoretical basis of the information and the Pearson product moment correlation coefficient of the research material forms of bullying were tested for three summation variables: 1. Verbal way, 2. Indirect way, 3. Physical way. The sum of the variables Cronbach's alpha coefficients ranged from .71 - .93. Bullied and bully were classified those students who reported to have been bullied or bully others at least 2-3 times a month or more often.

The results showed that classes of physical education had been bullied by 2.3 per cent of all students. The most victims were grade 8 and the lowest in the 7th grade, but there weren't statistical difference between grade levels. The most common form of being bullied was a verbal way. The boys had faced more verbal bullying than girls. Girls' most experienced form of bullying was an indirect way that was the least experienced among the boys. Boys' most experienced form of being bullied was a physical way, which was the least experienced among girls. In the Physical education classes classified as a bully was 1.3 per cent, of which most was in the 7th grade, and at least the 9th grade. The most commonly form of bullying that bully used was verbal way, and the rarest was physical way. An indirect way was the most common type of girls, but the boys used that the least. The boys' most commonly used form of bullying was verbal way, which was the second most common way for girls. Being with different way of bullying, that felt rather bad or bad for opinion of students. Girls and boys brought out that the worst feeling form of bullying was an indirect way and verbal way was the least bad. The girls felt all forms of bullying statistically worse than the boys. The best prevention way of bullying students presented to "control → interfere → punishment" model. Student who bullying in physical education classes has features like: superior behavior, good for sports, having personal problems, cognitively weak and shows the hard. Student who has been bullied in physical education classes has features like: worse for sports than the others, different personalities, low self-esteem, around the edge of the group and overweight. Student who has bullied in physical education classes should have get punishment, that supported by 93 per cent of students. The students suggested most detention the way of punishment.

Physical education classes of secondary school occurs bullying and it must to removal in order, because every student should have safe, learning environment which supporting growth and learning. Being the victim of bullying always feels bad and that is why bullying should be prevented in several ways. The teacher has the most important role in the prevention of bullying, because he can give punishment to the bully. In addition, teacher should organize physical education classes in such a way that they use task-based learning environment, students will teach to encourage and support each other, and teacher is regularly discussed with students from bullying.

Keywords: bullying in schools, secondary school, forms of bullying, prevention of school bullying

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 KOULUKIUSAAMINEN	4
2.1 Kiusaamisen määrittelyminen.....	4
2.2 Kiusaamisen yleisyys	6
2.3 Kiusaamisen esiintyvyys liikuntatunneilla	7
3 KOULUKIUSAAMINEN RYHMÄILMIÖNÄ.....	10
3.1 Roolit kiusaamisprosessissa	10
3.2 Tyypillinen kiusaaja	11
3.3 Tyypillinen kiusattu	12
3.4 Kiusaajan ja kiusatun yhtäläisyyksiä	13
3.5 Miksi lapset ja nuoret kiusaavat muita?	14
4 KOULUKIUSAAMISEN SEURAUKSIA	15
5 KOULUKIUSAAMISEN EHKÄISEMINEN	16
5.1 Anatol Pikas´n keskustelumenetelmä.....	16
5.2 Dan Olweusin interventio-ohjelma.....	17
5.3 Päivi Hamaruksen Vaakamalli	18
6 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMAT	19
6.1 Tutkimuksen tarkoitus	19
6.2 Tutkimusongelmat	20
7 TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT	22

7.1 Otanta ja tutkimuksen kohdejoukko	22
7.2 Tutkimusaineiston keruu	23
7.3 Kyselylomake ja käytetyt mittarit.....	24
7.4 Aineiston analysointimenetelmät	26
7.5 Validiteetti	31
7.6 Reliabiliteetti	32
7.7 Tutkimuksen eettisyys	34
8 TULOKSET	36
8.1 Kiusatuksi joutumisen yleisyys liikuntatunneilla	36
8.2 Liikuntatunneilla kiusatun oppilaan kuvailua ja häneen kohdistuneet kiusaamismuodot	36
8.3 Liikuntatunneilla kiusaavan oppilaan kuvailua ja hänen käyttämät kiusaamismuodot..	38
8.4 Pahimmilta tuntuvat kiusaamistavat oppilaiden mielestä.....	41
8.5 Kiusaamisen ehkäisemisen keinot, rangaistuksen tarpeellisuus ja rangaistuksen muodot	41
9 POHDINTA.....	45
LÄHTEET	55
LIITTEET	60

1 JOHDANTO

Koulukiusaaminen on koulussa tapahtuvaa kiusaamista, jossa kiusaaja käyttäytyy toistuvasti aggressiivisesti uhria kohtaan käyttämällä verbaalista, fyysistä tai epäsuoraa kiusaamistapaa (Salmivalli ym. 1996). Koulukiusaamista esiintyy jokaisessa koulussa, vaikka sekä opettajat että oppilaat eivät sitä myöntäisikään. Tutkimusten mukaan suomalaisista peruskouluikäisistä lapsista ja nuorista 5–15 prosenttia on kiusattu (MLL Kiusaamiskysely 2009, 19; Kämppi ym. 2010, 94–96; THL Kouluterveyskysely 2013). Tuo prosenttiosuus kasvaa vielä suuremmaksi, jos siihen lisätään kaikki kiusaamisprosessiin osallistuneet henkilöt. Kiusaamisen uhriksi joutuminen on loukkaava ja traumaattinen kokemus, jolla on paljon lyhyt- ja pitkäaikaisia negatiivisia seurauksia (Salmivalli ym. 1996), kuten ahdistusta, masennusta ja psykosomaattisia oireita. Kaltiala-Heino ym. 2000.) Uhrilla voi olla myös sosiaalisen hyödyttömyyden tunteita, vaikeuksia ihmissuhteiden kanssa (Craig 1998), toistuvia poissaoloja koulusta sekä keskittymisvaikeuksia opiskelua kohtaan, jolloin hän ei voi hankkia koulun tarjoamia tietoja ja taitoja. (Rigby 1999.)

Koulukiusaaminen on kiusatulle erityisen haitallista ja sen takia sitä ei saisi esiintyä koulussa lainkaan. Jokaisella oppilaalla tulisi olla oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön ja vastuun tästä kantaa opetuksen järjestäjä, joka suunnittelee toimintamallin, jonka tavoitteena on suojata oppilasta kiusaamiselta ja väkivallalta (Perusopetuslaki 1998/628). Fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallinen oppimisympäristö tukee oppilaan kasvua ja oppimista (Opetussuunnitelman perusteet 2004, 18). Liikuntatuntien näkökulmasta turvallisessa oppimisympäristössä oppilaalla on mahdollisuus oppia uusia taitoja, tietoja ja kokemuksia, joiden pohjalta hänen on mahdollista omaksua liikunnallinen elämäntapa (Opetussuunnitelman perusteet 2004, 248).

Koulukiusaamisen vähentämiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi on kehitelty erilaisia menetelmiä, jotka kohdistuvat yksilön-, luokan- tai koulun tasolle (Salmivalli 2003, 28). Pikas´n menetelmä kohdistuu yksilötasolle ja siinä korostetaan keskusteluprosessia opettajan ja kiusaajan välillä. (Salmivalli 2003, 28, 63.) Olweusin menetelmä edustaa kokonaisvaltaista kiusaamisen havaitsemisen ja puuttumisen menetelmää, jonka tavoitteena on parantaa koko koulun

työskentelyilmapiiriä (Penttilä 1994, 106–107). Hamaruksen (2008, 125–126) kokonaisvaltaisessa menetelmässä oppilaiden eettistä tietoisuutta pyritään lisäämään kasvatustieteilijöiden avulla, jolloin myös kiusaaja ymmärtäisi kiusaamisen olevan eettisesti väärin. KiVa Koulu -hanke on Turun yliopiston kehittämä kokonaisvaltainen menetelmä, joka antaa kouluille konkreettisia ohjeita kiusaamisen vähentämiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi. KiVa Koulu -hankkeeseen osallistuminen on maksullista ja siinä on mukana tällä hetkellä noin 90 % Suomen perusopetusta antavista kouluista. (KiVa Koulu.)

Edellä esitetyt menetelmät soveltuvat kouluihin yleisesti käytettäviksi, mutta ne eivät huomioi liikuntatunteihin liittyviä erityisiä piirteitä, joista tärkeimmät ovat liikunnan fyysinen luonne sekä se, että liikkuminen tapahtuu muualla kuin perinteisessä luokkatilassa. Tämän perusteella liikuntatunneilla esiintyvän kiusaamisen vähentämisen ja ennaltaehkäisemisen keinoja on etsittävä tutkimuksella, joka käsittelee erityisesti liikuntakasvatusta.

Liikuntatunnilla esiintyvistä kiusaamisista on tehty vähän tutkimuksia. Näissä tutkimuksissa on kuvailtu kiusaamisprosessia, kiusaamisen muotoja sekä kiusaamisen määrää, mutta kiusaamisen ehkäisemisen keinoja ei ole selvitetty. Tulevana liikunnanopettajana haluan kiusaamisen tunnistamisen ja puuttumisen lisäksi myös omalla toiminnallani yrittää ehkäistä kiusaamisprosessin syntymistä. Näiden syiden takia tarkastelen tässä pro gradu -tutkielmassa liikuntatunneilla esiintyvää kiusaamista sekä ilmiön kuvailun avulla että kysymällä oppilaiden mielipidettä siitä, miten kiusaamista voitaisiin parhaiten ehkäistä.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää yläkoulun liikuntatunneilla esiintyvän kiusaamisen määrää ja kiusaamismuotoja sekä kuvailla minkälaista oppilasta kiusataan ja minkälainen oppilas kiusaa toisia liikuntatunneilla. Tutkimuksessa selvitetään miltä erilaisten kiusaamismuotojen kohteeksi joutuminen tuntuu. Lisäksi selvitetään myös kiusaamisen ehkäisemisen keinoja sekä kiusaajan rankaisemisen tarpeellisuutta ja rangaistustapoja. Kiusaamisen määrää analysoidaan luokka-asteiden ja kiusaamismuotoja sukupuolten välillä. Kiusaamisen ehkäisemisen, kiusatun ja kiusaajan kuvailun sekä kiusaajan rangaistustapojen osalta analysointi suoritetaan siten, että saman merkityksen sisältävät vastaukset luokitellaan samaan luokkaan ja lopuksi lasketaan eniten mainintoja saaneet luokat, jotka nimetään pääluokiksi.

Näitä pääluokkien saamia vastauksia vertaillaan sukupuolten välillä.

2 KOULUKIUSAAMINEN

Kenties vanhimpia tiedossa olevia väitöskirjatutkimuksia on Suomessa tehty Turun yliopistossa jo vuonna 1678, jossa käsiteltiin koulukuria. Seuraavaa tutkimusta koulukurista saatiin odottaa aina vuoteen 1921, jolloin ilmestyi muun muassa Kurki, A. R: Kurinpito ja kasvatuskodissa ja koulussa -tutkimusraportti. Kyseisen aiheen tutkimus lisääntyi huomattavasti 1950-luvulle tultaessa. Luokkailmasto on ollut tutkimuksen kohteena ensimmäisen kerran vuonna 1969, tutkijana oli Sipinen. Yhtenäiseen peruskoulujärjestelmään siirtyminen herätti tutkijoiden mielenkiinnon suunnitelmalliseen koulukiusaamisen tutkimukseen 1970-luvun alussa. Tämä uusi kiinnostus sai alkunsa ensimmäisenä Ruotsista, jossa pioneerina aloitti professori Dan Olweus. (Merenheimo 1990, 65.)

Myöhemmin tutkimus laajeni Ruotsin ja Norjan kautta muihinkin Skandinavian maihin. 1980–1990-luvulla kiusaamisen tutkimus laajeni moniin suuriin valtioihin, kuten Australiaan, Japaniin, Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan. Euroopan valtioista voidaan mainita muun muassa Alankomaat, Irlanti, Saksa, Ranska, Sveitsi, Italia, Espanja ja Portugali. (Hamarus 2006, 47.)

2.1 Kiusaamisen määritteleminen

Höistadin (2003, 79–80) määritelmän mukaan kiusaaminen on yhden tai useamman ihmisen tietoista, systemaattista ja aktiivista kielteistä käyttäytymistä yhtä tai useampaa ihmistä kohtaan. Kiusaamista on myös ihmisen sulkeminen pois tietystä joukosta. Tällaisen käyttäytymisen on toistuttava usein ja sen on tapahduttava tietyn ajanjakson aikana. Tutkija korostaa, että yksittäiset epämiellyttävät tapaukset eivät ole kiusaamista.

Kiusaaminen voidaan määritellä kapea-alaisesti tai laaja-alaisesti. Edellinen määrittely kuvaillee vain yksilön käyttäytymisen piirteitä, kun taas jälkimmäinen korostaa kiusaamisen tapahtuvan sosiaalisissa tilanteissa, ryhmäilmionä. Toisaalta määritelmät poikkeavat myös eri maiden välillä. Olweuksen (1992, 14) määritelmä on laajasti hyväksytty tutkijapiireissä ja se ta-

voittelee yhtenäistä kansainvälistä näkökulmaa seuraavasti: ”Yksilöä kiusataan tai hän on kiusaamisen uhri, jos hän on toistuvasti tai pidempään alttiina yhden tai useamman muun henkilön negatiivisille teoille.” Tässä määritelmässään Olweus painottaa sitä, että kiusaaminen on jatkuvaa ja toistuvaa toimintaa, jossa ryhmän voimasuhteet ovat epätasapainossa keskenään. Lisäksi hän täsmentää, mitä negatiiviset teot ovat; ne ovat tarkoituksella tuotettuja psykofyysisiä vammoja tai epämiellyttäviä olotiloja, joita tuotetaan fyysisellä kontaktilla tai psyykkisellä käyttäytymisellä, jossa esiintyy erilaisia eleitä, ilmeitä tai ryhmästä poissulkemista. Olweuksen määritelmä sisältää käsitteet, kiusaaja, kiusattu, kiusaaminen ja koulu-kiusaaminen. Kiusaamisen on määritellyt kapea-alaisesti Smith ja Sharp, joiden mukaan kiusaaminen on systemaattista vallan väärinkäyttöä. Heidän määritelmänsä sisältää käsitteet, toistuvuus ja vallan epätasapaino. Pikas on määritellyt kiusaamisen myös kapea-alaisesti ryhmäväkivallan näkökulmasta, rinnastamalla se kouluväkivaltaan. Pikas täsmentää, että koulu-kiusaaminen on ”tietoista, ei-laillistettua fyysistä tai psyykkistä hyökkäystä tai yhteisöstä poissulkemista. Sen kohdistaa huonossa asemassa olevaan yksilöön ryhmä, jonka jäsenet vahvistavat keskinäisessä vuorovaikutuksessa toistensa käyttäytymistä.” (Hamarus 2006, 47–50.)

Kiusaamisen määrittely tietynlaiseksi johtaa havaintoja ja ilmiön tunnistamista määritelmän mukaiseksi, joten määritelmästä tulee käytäntöä ohjaava asia. Kiusaamisen määritelmä on ollut usein kapea-alainen, jolloin se on sulkenut pois tiettyjä kysymyksenasetteluja. Edellä esitetty Olweuksen määritelmä on ollut yleisesti käytössä, mutta sen kapea-alaisuuden vuoksi siihen voidaan kehittää muita käsitteitä syventämään ja laajentamaan sitä. Lisäksi Olweuksen määritelmä jättää avoimeksi, kuinka kauan kiusaamista on tapahduttava, jotta se olisi jatkuvaa. (Hamarus & Kaikkonen 2007.)

Hamarus ja Kaikkonen (2007) ovat määritelleet koulukiusaamisen ilmiönä, joka esiintyy oppilaiden yhteisössä ja kulttuurissa, jossa oleellista on vuorovaikutus. Kiusaaminen on syntynyt tietynlaisten sosiaalisten prosessien seurauksena, jossa oleellista on valtasuhteiltaan epätasapainoinen vuorovaikutus, ja jossa pyritään usein tietoisesti ja toistuvasti loukkaamaan sekä henkisesti että fyysisesti ryhmän jäsentä.

Salmivallin mukaan kiusaaminen eli mobbaus (engl. bullying, ruots. mobbning) on proaktiiv-

vista aggressiota, jota esiintyy sosiaalisissa tilanteissa; ryhmissä, kuten työpaikoilla, armeijassa tai kouluissa. Koulukiusaaminen on systemaattista toimintaa, jonka tarkoituksena on toisen ihmisen psyykinen tai fyysinen vahingoittaminen. Tyypillistä on se, että kiusaaminen kohdistuu systemaattisesti yhteen ja samaan ihmiseen. Salmivalli korostaa lisäksi, että kiusaaminen on tahallista ja osapuolten välillä vallitsee epätasapaino. (Salmivalli ym. 1996; Salmivalli 1998a, 29–33.) Myös Merenheimo (1990, 61) tuo tutkimuksessaan esille, että koulukiusaaminen on ryhmäkäyttäytymisen muoto, joka rakentuu sekä subjektiivisista kokemuksista että ryhmädynaamisista tekijöistä. Tässä tutkimuksessa käytetään Salmivallin kiusaamisen määritelmää.

2.2 Kiusaamisen yleisyys

Koulukiusaaminen on kansainvälinen ilmiö, jota esiintyy Suomessa ja muuallakin maailmassa. Kiusaamisen määritelmästä, lasten iästä ja käytetystä tutkimusmenetelmästä riippuu, kuinka paljon kiusaamista esiintyy. Peruskouluikäisistä oppilaista kiusatuiksi on joutunut useiden tutkimusten mukaan 5–15 prosenttia. (Salmivalli 2003, 14.) Pikas (1990, 37) esittää, että kun tutkimusmenetelmäksi valitaan kyselylomake, saadaan kiusattujen määräksi vähintään 10 %. Olweus (1992, 20) tutkiessaan norjalaisia peruskoululaisia vuosina 1983–1984, raportoi 15 %:n oppilaista osallistuneen kiusaamistilanteisiin, joko kiusaajana tai uhrina. Varsinaisiksi kiusaajiksi nimettiin 7 % ja uhreiksi 9 %.

Göteborgilaisia lapsia ja nuoria tutkittaessa, puolistrukturoidulla kyselylomakkeella, havaittiin, että 7–9-vuotiaita lapsia kiusattiin määrällisesti eniten ja 16–18-vuotiaita vähiten. (Frisen ym. 2007). Bergenissä, Norjassa tehty tutkimus osoittaa myös, että kiusattujen oppilaiden määrä vähenee siirryttäessä ylemmille luokille (Olweus 1992, 21).

Koulukiusaamista esiintyy pääasiassa koulussa, oppitunneilla ja välitunneilla, mutta ei niinkään koulumatkoilla. Koulun ja luokan koolla ei ole merkitystä kiusaamisen esiintymistiheyteen (Olweus 1992, 25–29.) Suomea koskevissa tutkimuksissa on havaittu, ettei kaupunki- ja maaseutukoulut eroa kiusaamisen esiintyvyyksien suhteen toisistaan. Alakoulussa kiusaamista esiintyy enemmän kuin yläkoulussa, mutta verrattaessa ammattikoulua ja lukiota, merkitsevää

eroa ei havaita. (Penttilä 1994, 84.) Kouluterveyskysely on Terveyden ja Hyvinvoinnin Laitoksen (THL) toteuttama valtakunnallinen kysely, jolla kerätään kouluolosuhteita koskevaa tietoa yläkoulujen, lukioiden ja ammattikoulujen oppilailta. Vuodelta 2013 olevan kouluterveyskyselyn tuloksien mukaan ammattikoululaisia kiusataan puolet enemmän kuin lukiolaisia. Ammattikoululaisista 4 % oli joutunut lukukauden aikana kiusatuiksi vähintään kerran viikossa tai useammin, kun taas lukiolaisista vastaavanlaisen kiusaamismäärän kohteeksi oli joutunut 2 % oppilaista. Yläkoululaisista 7 % kokee tullessa kiusatuiksi vähintään kerran viikossa tai useammin. (THL -kouluterveyskysely 2013.)

Mannerheimin Lastensuojeluliiton (kiusaamiskyselyt 2009, 19–20) tekemän kyselyn mukaan 11 % yläkoulun tytöistä ja 14 % pojista ilmoitti tullessa kiusatuiksi vähintään kerran viikossa. Koulukiusaamista esiintyy eniten välitunneilla ja toiseksi eniten oppitunneilla. Terveyden ja hyvinvointilaitoksen tekemän kyselyn mukaan kiusaajiksi luokiteltuja yläkoulun oppilaita on 4 %; tyttöjä 2 % ja poikia 7 %. Lukiossa kiusaajiksi luokiteltuja on 2 %, joista tyttöjä 0 % ja poikia 2 %. Ammattikoulussa kiusaajiksi luokiteltuja on yhteensä 4 %, joista tyttöjä 2 % ja poikia 5 %. (THL, kouluterveyskysely 2013.) Kansainvälisen WHO–koululaistutkimuksen (2009/2010, 192, 195–197) mukaan vähintään kaksi kertaa muutamien viimeksi kuluneiden kuukausien aikana 13-vuotiaista suomalaistytöistä ja -pojista 12 % ja 15-vuotiaista tytöistä 7 % ja pojista 8 % oli joutunut koulussa kiusatuksi. Toisten oppilaiden kiusaamiseen vähintään kaksi kertaa muutamien viimeksi kuluneiden kuukausien aikana oli osallistunut 13-vuotiaista suomalaistytöistä 6 % ja -pojista 11 %, ja vastaavat 15-vuotiaiden määrät olivat 6 % tytöistä ja 12 % pojista. WHO:n tutkimuksessa kiusaaminen määriteltiin Olweuksen kehittämällä määritelmällä.

2.3 Kiusaamisen esiintyvyys liikuntatunneilla

Liikuntatunneilla esiintyvää kiusaamista ei ole Suomessa tutkittu väitöskirjatasoisesti, mutta siitä on olemassa muutama pro gradu -opinnäytetyö. Seuraavaksi esittelen niiden keskeisemmät tulokset oman tutkimukseni näkökulmasta, jossa painottuvat kiusaamisen yleisyys ja kiusaamisen muodot liikuntatunneilla. Työt uudemmista vanhempiin ovat (Keränen 2006) ”Koulukiusaaminen, sosiaaliset suhteet, minäkäsitys ja fyysiset ominaisuudet peruskoululaisilla”,

(Penttiniemi 2006) ”Kiusaaminen koulussa ja liikuntatunnilla kahdeksannen luokan oppilail- la, (Aunola & Peltonen 2002) ”Riemua, rimakauhua vai raakaa peliä. Koululiikuntakokemuk- set ja liikuntatunnilla tapahtuva kiusaaminen 6.-luokkalaisten silmin”, (Räty 1999) ”Koulu- kiusaaminen liikuntatunnilla”, (Marvaila 1995) ”Koulukiusaaminen ja liikunta yläasteikäisten keskuudessa”.

Marvaila (1995, 31) esittää liikuntatuntien olevan kiusaamiselle otollisia hetkiä, koska oppi- laiden valvominen on vaikeaa, erityisesti pukuhuoneissa ja siirryttäessä liikuntapaikoille. Myös Räty (1999, 51) osoitti tutkimuksessaan, että eniten alakoululaisten keskuudessa kiu- saamista esiintyy liikuntatuntien aikana ja tyttöjen epäsuora kiusaaminen tuli esille liikunta- paikoille siirryttäessä sekä pukuhuoneissa ollessa. Aunolan & Peltosen (2002, 77–79) tutki- mustulosten mukaan 6. luokan oppilaat joutuivat ulkoliikunnan aikana useammin kiusatuiksi kuin sisäliikunnan. Tutkijat selittivät tämän johtuvan siitä, ettei opettaja voi kontrolloida isos- sa ulkoliikuntatilassa kaikkia oppilaita. Marvailan (1995, 31) mukaan yläkoululaisista 6 % joutui kiusatuksi liikuntatunnin aikana, jonka uhreiksi he joutuivat kerran kuukaudessa. Pen- tinniemen (2006, 46) mukaan yläkoulun kahdeksaluokkalaisista pojista 3,3 % oli joutunut liikuntatunnilla usein kiusatuiksi. Tytöistä kukaan ei joutunut usein kiusatuksi. Ala-asteen 4. – 6. -luokkalaisista 10 % kiusattiin liikuntatuntien aikana kiusattujen johdolla, joita tässä tutki- muksessa esiintyi 9 %. Maalaiskouluissa kiusattujen määrä oli 14 % ja kaupunkikouluissa 6 %. Maalaiskoulujen kiusattujen suuremmalle määrälle tutkija esittää vähäisemmän opettajien suorittaman valvonnan ja oppilaiden kotiolosuhteiden julkisemman tietoisuuden. Kiusaamisen vähäisyyden syyksi kaupunkikouluissa tutkija mainitsee kiusaamisen ehkäisemisen kampan- jat. (Räty 1999, 49–50.)

Aunola & Peltonen (2002, 62) sekä Räty (1999, 51) päätyivät haukkumisen olevan liikunta- tuntien yleisin kiusaamismuoto. Marvailan (1995, 41) tutkimuksen mukaan yläkoululaiset käyttivät kiusaamismuotoina hännämistä, tönimistä, nimittelyä ja lyömistä. Ryhmästä pois- sulkemista esiintyi joukkueisiin jaettaessa. Ala-asteella oppilaita kiusattiin eniten liikuntatai- tojen ja ulkonäön takia (Räty 1999, 51). Keräsen (2006, 79) tutkimien oppilaiden ainekirjoi- tuksissa yleisimmäksi kiusaamisen syyksi tuli esille ulkonäköön liittyvä lihavuus.

Alakoululainen kiusaamisen uhri tunsi ahdistusta, masennusta, häpeää ja pelkoa (Räty 1999, 52–53). Tällaiset kielteiset liikuntakokemukset syntyivät suhteessa toisiin oppilaisiin, eikä niinkään liikuntatuntien sisältöihin (Aunola & Peltonen, 2002, 58). Opettajan tulisi puuttua näihin oppilaiden välisiin kielteisiin suhteisiin, joissa esiintyy kiusaamista, jotta kaikki oppilaat saisivat mahdollisuuden myös oppimiselle liikuntatunneilla. Huonolta oppimisen mahdollisuudet näyttävät Rädyn (1999, 53) tutkimuksen mukaan, jossa tutkituista oppilaista 71 % ilmoitti, ettei opettaja huomaa liikuntatunnilla esiintyvää kiusaamista.

3 KOULUKIUSAAMINEN RYHMÄILMIÖNÄ

Juhani Merenheimo (1990) esitti jo lähes kaksikymmentä vuotta sitten, että koulukiusaamista tulisi tutkia ensisijaisesti ryhmäkäyttäytymisen muotona, joka on rakentunut sekä yksilöllisistä kokemuksista että ryhmädynaamisista tekijöistä. Toissijaisena tutkimuskohteena Merenheimo piti yksilöllisiä taustatekijöitä, joilla on vaikutusta yksilön minäkäsitykseen, rooleihin ja itseluottamukseen. (Merenheimo 1990, 61.) Salmivallin (1998a, 2003) teosten mukaan kiusaamista pitää tarkastella ryhmäilmiönä, koska se ei ole vain kiusaajan ja kiusatun välinen suhde. Kiusaamiselle on tyypillistä, että sitä esiintyy ryhmissä ja sen jäsenten välisissä sosiaalisissa suhteissa (Salmivalli 1998a, 33–34). Tutkijat Hamarus ja Salmivalli ovat omissa tutkimuksissaan käsitelleet koulukiusaamista ryhmäilmiönä.

3.1 Roolit kiusaamisprosessissa

Koulukiusaaminen on ryhmäilmiö, jossa luokan oppilaille on omat roolinsa. Sosiaalipsykologiassa roolin käsitteellä tarkoitetaan yksilöön kohdistuvia käyttäytymisodotuksia, joita voidaan liittää esimerkiksi iän, sukupuolen, aseman tai aikaisemman käyttäytymisen perusteella. Roolit muodostuvat ryhmän vuorovaikutuksen aikana spontaanisti tai ne voivat olla myös ennalta sovittuja. Kiusaamisprosessissa roolilla tarkoitetaan sitä, mitä muut tekevät silloin kun jotakin oppilasta kiusataan. Nämä roolit voidaan nimetä seuraavasti: kiusaaja, kiusaamisen uhri, kiusaajan apuri, kiusaajan vahvistaja, uhrin puolustaja ja sivusta seuraava ulkopuolinen. (Salmivalli 1998a, 47–48.)

Kiusaaja on henkilö, joka aloittaa kiusaamisen. Hänen persoonallisuuteensa liittyy aggressiivisuutta. (Salmivalli 1998a, 52.) Kiusaajat ovat itse kertoneet olevansa ”johtajatyyppejä”, jotka pyrkivät kontrolloimaan muita ihmisiä omien tavoitteidensa toteuttamiseksi. Toisten oppilaiden kontrolloiminen tuottaa heille mielihyvää ja tärkeimpänä tavoitteena on usein saavuttaa suositun oppilaan asema luokassa. Kiusaajat ovat aktiivisia toiminnan suunnittelijoita ja hyviä tarinoiden kertojia. Ryhmätöitä tehtäessä heillä on usein selvä käsitys siitä, kuka mitään tekee. Yläkoulun oppilaat ovat nimenneet kiusaajan piirteiksi muun muassa rohkeuden, äänen käyttämisen, aktiivisen aloitteiden tekemisen, meluisuuden ja häiritsevyyden.

Tyttökiusaaja voi olla luokan suosituimpia oppilaita, jolloin hän usein kilpailee suosiostaan toisen tytön kanssa. (Hamarus 2006, 108–109.)

Kiusaajan uhrin roolissa oleva henkilö joutuu systemaattisen ja toistuvan kiusaamisen ja ahdistelun kohteeksi (Salmivalli 1998a, 52). Hamarus (2006, 110–111) toteaa, että kiusattua oppilasta kiusataan hänen poikkeavien piirteidensä ja erilaisuutensa takia. Poikkeavat piirteet voivat liittyä esimerkiksi ulkonäköön tai käyttäytymiseen. Kiusatuksi joutuminen on hyvin tavallista, jos oppilas kuuluu piirteiden jompaankumpaan ääripäähän, kuten on lihava tai laiha, viisas tai tyhmä, lyhyt tai pitkä. Käyttäytymisen osalta poikkeaminen vallalla olevasta nuorisokulttuurista lisää kiusatuksi joutumisen riskiä.

Salmivalli (1998a, 52) nimeää neljä muuta roolia kiusaajan ja kiusatun lisäksi, jotka voidaan tunnistaa koulukiusaamisprosessista. Kiusaajan apuri on henkilö, joka osallistuu kiusaajan kiusaamisprosessiin avustajan roolissa. Hän ei aloita kiusaamista, mutta menee siihen helposti mukaan. Kiusaajan vahvistajan roolissa olevan henkilön tyypillisin ominaisuus on se, että hän antaa positiivista palautetta kiusaamisprosessissa kiusaajalle. Kiusaajan vahvistajan käyttäytymisessä esiintyy tällöin nauramista, kannustamista ja katselijana olemista, kun jotakin oppilasta kiusataan. Uhrin puolustaja yrittää saada kiusaamisprosessin loppumaan, asettumalla kiusatun puolelle ja tukemalla häntä erilaisilla tavoilla. Ulkopuolisen roolissa oleva henkilö on kiusaamisprosessin ulkopuolella, mutta hänet voidaan liittää kiusaamiseen, koska hän ei puutu tai yritä lopettaa kiusaamista.

3.2 Tyypillinen kiusaaja

Penttilä (1994, 86) varoittaa tyypittelemästä kiusaajaa, koska se kaventaa näkökulmia tarkastella kiusaajaa yksilönä sekä selvittää kiusaamistapauksia. Erilaisen tutkimustiedon pohjalta tehty tyypittely voi toimia virikeaineistona, jota voidaan hyödyntää ehkäistäessä kiusaamista.

Olweusin (1992, 35–36) mukaan kiusaajan tyypillisimpänä piirteenä voidaan pitää hänen aggressiivisuuttaan sekä kavereitaan että myös aikuisia kohtaan. Kiusaajan asenne väkivaltaa kohtaan ja väkivaltaiselle käyttäytymiselle ovat positiivisempia kuin muiden oppilaiden suh-

tautuminen. Kiusaaja on impulsiivinen, muita dominoiva, normaalin itsetunnon omaava henkilö, joka ei tunne empatiaa kiusattua kohtaan. Hamaruksen (2006, 108) tutkimustulokset vahvistavat Olweusin kuvausta kiusaajan dominoivasta piirteestä, jonka myös Höistad (2003, 108) mainitsee. Kiusaajat kertoivat itse olevansa ”johtajatyyppejä”, jotka haluat kontrolloida toisia. Tämä kontrollointi tuo heille mielihyvää ja he tavoittelevat suositun oppilaan asemaa luokassaan. Poika-kiusaaja on usein fyysisesti vahvempi kuin muut pojat sekä kiusattu. Tutkimuksen mukaan pojan fyysinen vahvuus ei tee hänestä kiusaajaa, vaan kiusaajalla fyysisyyteen yhdistyy aggressiivinen reaktiomalli.

Kiusaaja ei siedä toisten ihmisten erilaisuutta, joten hän ärsyyntyy helposti pienistäkin poikkeavuuksista. Kiusaaja on hyvin usein kouluyhteisössä keskimääräisen suosittu ja tyypillistä onkin, että hänen ympärillään on kahden tai kolmen ystävän joukko, joka tukee kiusaajaa. Kiusaajan suosio kuitenkin laskee ylemmille koululuokille mentäessä ja on yhdeksännellä luokalla jo keskitason alapuolella. Lisäksi kiusaajalla on suurempi riski aikuisena ajautua ongelmakäyttäytymiseen, kuten alkoholin väärinkäyttöön ja rikollisuuteen kuin muilla. Tätä seikkaa tukee kiusaajille tehty seurantatutkimus, jossa noin 60 %:lla 6.–9.-luokkien poika-kiusaajista oli ainakin yksi tuomio 24-vuotiaana ja vastaavasti 35–40 %:lla oli kolme tai useampia tuomioita. Muista kuin kiusaajista tai kiusatuista koostuvassa kontrolliryhmässä tuomioiden määrä oli 10 %. (Olweus 1992, 35–37.)

3.3 Tyypillinen kiusattu

Penttilä (1994, 85–86) suhtautuu kiusatun tyypittelyyn kaksijakoisesti. Yhtäältä tyypittely on suotavaa, jos koulussa aiotaan toteuttaa kiusaamista ennaltaehkäisevää työtä. Toisaalta on oltava varovaisia yleistästä persoonallisuuteen liittyviä piirteitä ja ulkonäköön liittyviä seikkoja. Tutkimuksissa on saatu ristiriitaista tietoa luonteenpiirteiden kohdalta: onko luonteenpiirre kiusaamisen seuraus vai kiusatun luonnollinen tapa käyttäytyä. Usein kiusattu kuitenkin eroaa nuorten senhetkisestä alakulttuurista, ulkonäön ja luonteenpiirteiden osalta. Kiusatuksi joutumisen syynä voi olla myös kiusatun vanhempiin liittyviä asioita, ammatista väärän malliseen autoon. On myös tapauksissa, joissa kiusatuksi joudutaan ilman mitään syytä.

Frisen ym. (2007) tutkivat kyselylomakkeilla Göteborgilaisilta lukiolaisilta, ”miksi lapsesta tai nuoresta tulee kiusattu?”, saatiin vastaukseksi, että tyypillinen kiusattu on 7–9-vuotias alakoululainen poika tai tyttö, jonka ulkonäössä ja käyttäytymisessä havaittiin erilaisuutta. Tutkittavista 40 % mainitsi ulkonäön ja 36 % käyttäytymisen kiusatuksi joutumisen syiksi. Hamarus ja Kaikkonen (2007) ovat tutkineet koulukiusaamisen syntyä ja kehittymistä kirjoitelmien ja teemahaastattelun avulla yläkoulun tukioppilailta ja raportoineet, että erilaisuudet ovat nuorten valtakulttuurin tavoiteltujen arvojen vastakohtia. Ulkonäön osalta tämä tarkoittaa epämuodikkautta ja käyttäytymisessä ilmenee ujoutta sekä hiljaisuutta. Tästä nimetystä erilaisuudesta seuraa toiseutta, toisarvoisuutta. Ulkonäköön liittyvää erilaisuutta on tutkittu lyhytkasvuisten ihmisten osalta ja tulosten mukaan heillä on kaksinkertainen riski joutua kiusatuiksi kuin normaalinpituisilla ihmisillä (Voss & Mulligan, 2000).

Hamaruksen väitöskirjatutkimuksessaan haastattelemansa 7.–9.-luokkalaisten (n=145) tukioppilaan kertomusten mukaan ulkonäköön liittyvinä erilaisuuksina mainittiin muun muassa lihavuus, kampaus, ja hampaat. Vallitsevasta nuorisokulttuurista poikkeaminen oli tyypillisin kiusaajaa kuvaava seikka. Tällaisina poikkeavina asioina nousi esille hiljainen olemus, ujous, arkuus ja (itku)herkkyys. Aineistosta nousi esille myös seuraavia poikkeavaisuuksia, joita ei nuorten alakulttuurissa hyväksytä: epähygieenisuus, viihtyminen yksin, ikä, sukupuoleen liittyvät odotukset, etnisyyteen liittyvät seikat, sairaudet ja vammat, uskonto, pätevyys ja osaaminen, koulumenestys sekä kiusatun sosioekonominen tausta. Nämä kaikki edellä mainitut poikkeavuuksien aiheuttajat synnyttävät nuorten kulttuurissa halveksuntaa ja näin laillistaa kiusaamisen, antaa sille syyn. (Hamarus 2006, 110–116.) Olweus on Hamaruksen ulkonäöllisistä erilaisuuksista samaa mieltä, mutta hän korostaa kiusaajan tyypittelyssään persoonallisia piirteitä. Olweusin (1992, 33–34) mukaan kiusattu on ahdistunut ja turvaton, jolla on heikko itsetunto ja negatiivinen kuva itsestään. Lisäksi kiusattu tuntee olevansa tyhmä ja epämiellyttävä, joka häpeää itseään.

3.4 Kiusaajan ja kiusatun yhtäläisyyksiä

Höistad (2003, 108–110) esittää, että kiusaajalla ja uhrilla on paljon samoja piirteitä, kuten huono itseluottamus, taipumusta masentuneisuuteen, sosiaalista kyvyttömyyttä ja ajoittaisia

itsemurha-ajatuksia sekä tuntemista tuskaa siitä, että on sekä kiusaaja että kiusattu. Huono itseluottamus liittyy siihen, että kiusaaja tavallaan varastaa kiusatun itseluottamuksen, koska hän varastamisen avulla peittää omaa epävarmuuttaan ja huonoa itseluottamustaan. Toivotonmuuden kokemukset voivat johtaa kiusaajan ja kiusatun masennukseen tai pahimmassa tapauksessa itsemurhaan. Sosiaalista kyvyttömyyttä esiintyy kiusaajalla ja kiusatulla, joka ilmenee vaikeuksina solmia ja ylläpitää ihmissuhteita.

3.5 Miksi lapset ja nuoret kiusaavat muita?

Kun ruotsalaisilta lapsilta kysyttiin syitä siihen, miksi jotkut lapset ja nuoret kiusaavat muita, saatiin seuraavanlaisia vastuksia. Vastaajista 28 % oli sitä mieltä, että kiusaaja kärsii huonosta itsetunnosta, ja 26 %:n mielestä kiusaaja tuntee itsensä jotenkin erityiseksi. Vastaajista 15 % ilmoitti että kiusaajalla on psyykkisiä ongelmia. Ryhmäpaineen ilmoitti olevan kiusaamisen syynä yhdeksän prosenttia vastaajista. Vain neljä prosenttia kiusaajista ilmoitti, että ”kiusaajalla on ongelmia”, mutta uhreista 23 %:n mielestä kiusaajalla on ongelmia. (Frisen ym. 2007.) Monien tutkimusten mukaan kiusaamisen yleisimpänä syynä pidetään ihmisten havaittua erilaisuutta, joka on ihmisten tuottamaa ja sitä tuotetaan usein myös lisää (Frisen ym. 2007; Hamarus & Kaikkonen 2007).

4 KOULUKIUSAAMISEN SEURAUKSIA

Oppilaan joutuminen kiusatuksi on aina traumaattinen kokemus, koska kiusatun rooli on usein pysyvä, joka jatkuu vuodesta toiseen. Kiusattu tuntee menettäneensä ihmisarvonsa vertaisiinsa nähden ja hän kokee tullessa torjutuksi ryhmästä. Tästä kiusatun epäsuositun roolista muodostuu ajan mittaan kielteinen minäkäsitys. Kiusatuilla on tutkimusten mukaan yhteyksiä yleiseen- ja sosiaaliseen ahdistuneisuuteen, huonoon itsetuntoon, kielteiseen minäkuvaan, yksinäisyyteen, masennukseen sekä itsetuhoajatuksiin. Vuosien 1978–1997 tehdyistä tutkimuksista laaditun meta-analyysin mukaan masennus on kaikista merkittävin uhrin kärsimä psykososiaalinen ongelma. (Salmivalli 2003, 19–20.) Pitkään jatkunut kiusaaminen aiheuttaa uhrille psyykkisiä vaurioita, jotka voivat pahimmillaan johtaa uhrin joutumisena sairaalaan, terapiaan, sairauslomalle tai työkyvyttömyyseläkkeelle. Uhrin hoitaminen tulee tätä kautta yhteiskunnalle kalliiksi. Koulukiusaamisella on myös vaikutuksia oppimiseen ja kouluviihtyvyyteen, koska pelon ja jännityksen oppimisilmapiirissä oppiminen ja ihmisenä kasvaminen on hankalaa, jopa mahdotonta. Pelko saa aikaan sen, että luovuus ja ilmaisu tukahtuvat. Kun oppimisympäristössä on edellä mainittuja negatiivisia piirteitä, niin oppimisen ilo vähenee, uhri ahdistuu ja kouluun meno tuntuu ahdistavalta. Tällaiseen oppimisen kielteiseen kehään uhri reagoi usein poissaoloilla. (Hamarus 2008, 75–79.) Lisäksi kiusaamisella on myös negatiivisia yhteyksiä koulun fyysiseen ympäristöön ja sitä kautta muihin oppilaisiin sekä opettajiin (Penttilä 1994, 74).

5 KOULUKIUSAAMISEN EHKÄISEMINEN

Salmivallin (2003, 28) mukaan koulukiusaamisen esiintymisen selityksiä haetaan yksilö-, luokka- ja koulutasoilta. Tämän takia kiusaamisen ehkäisemisessä on kiinnitettävä huomiota edellä mainittuihin tasoihin. Yksilötason menetelmää edustaa ruotsalaisen Pikas´n menetelmä, jossa opettaja keskustelee kiusaamisasiasta kiusaajan kanssa (Salmivalli 2003, 63). Olweusin menetelmässä kiusaamista havainnoidaan ja siihen puututaan yksilö-, luokka- ja koulutasoilla. Tämän kokonaisvaltaisen menetelmän tavoitteena ei ole vain puuttua ei-toivottavaan käyttäytymiseen, vaan parantaa koko koulun työskentelyilmapiiriä. (Penttilä 1994, 106–107.) Hamaruksen kehittämä malli lähtee yksilön eettisestä tietoisuudesta, jossa kiusaajan tulee ymmärtää kiusaamisen olevan ”väärin”. Opettajien ja vanhempien on käytävä kiusaajan kanssa tällaista eettistä keskustelua, jonka tavoitteena on kiusaajan käyttäytymisen muuttaminen, ja kiusaamisen loppuminen. (Hamarus 2008, 125–126.) Hamaruksen kiusaamisen ehkäisemisen menetelmää voidaan pitää kokonaisvaltaisena menetelmänä.

5.1 Anatol Pikas´n keskustelumenetelmä

Pikas on kehittänyt kiusaamisen ehkäisemiseksi keskustelumenetelmän, joka perustuu opettajan ja kiusaamisprosessiin osallistuneiden kiusaajien sekä uhrin välisiin kommunikaatiosuhteisiin. Tämän menetelmän tarkoituksena on tuoda esille kiusaajien syyllisyydentunteet ja poistaa ne. Kun kiusaajat ovat vapautuneet kiusaamisen aiheuttamista tuskista, voidaan sen jälkeen yhdessä auttaa kiusattua. (Pikas 1990, 129–131.) Keskustelumenetelmiä on kahta lajia; suggestiivisen käskyn menetelmä sekä yhteisen huolen menetelmä. Suggestiivisen käskyn menetelmä tarkoittaa sitä, että opettaja ja kiusaaja keskustelevat kahdenkeskisesti siitä, että kiusaaminen täytyy lopettaa. (Pikas 1990, 133.) Tämä keskustelu etenee seuraavien neljän vaiheiden mukaan: 1.vaihe: Asian esitleminen. Tässä vaiheessa opettaja kertoo kiusaajalle kaikki ne tosiasiat, joita hän on saanut tietoonsa. 2. vaihe: ”Nykyisellään ei ole hyvin.” Tässä vaiheessa kiusaajalle annetaan mahdollisuus selittää tapahtumat. Opettaja ei saa tuomita, eikä moittia kiusaajaa, vaan tärkeää on olla rauhallinen ja yhteistyöhaluinen. 3. vaihe: Käännekoh- ta. Tämä on keskustelun tärkein vaihe, jonka tarkoituksena on löytää ensisijaisesti kiusaajan

esittämä ratkaisuehdotus, millä kiusaaminen saataisiin loppumaan. Opettajan tulee vahvistaa ja kannustaa kiusaajan esittämiä ratkaisukeinoja. 4. vaihe: Seurantakeskustelusta sopiminen. Kun kiusaaja ja opettaja ovat yhteisesti hyväksyneet kiusaajan esittämän ratkaisuehdotuksen, voidaan sopia seuraava tapaaminen, jolloin kiusaaja kertoo ratkaisuehdotuksensa toteutumisesta. Yhteisen huolen menetelmässä opettaja ja kiusaaja pyrkivät yhteiseen tunnekokemukseen, jonka välityksellä he voivat tuntea huolta kiusatusta. Jotta opettaja ja kiusaaja löytävät yhteisen huolen, niin tässä menetelmässä ei saa esiintyä moittivaa kuulustelua tai tavoitteetonta jutustelua. Yhteisen huolen menetelmä etenee viiden vaiheen mukaan seuraavasti: 1. vaihe: Asian esittely. Tässä vaiheessa opettaja esittelee, ystävälliseen sävyyn, tapahtuneen asian ja pyytää kiusaajaa esittämään siitä oman näkökulmansa. 2. vaihe: Yhteisen huolen toteaminen. Tässä vaiheessa opettaja ja kiusaaja pyrkivät saavuttamaan tunnekokemuksen, jossa he ovat yksimielisiä siitä, että kiusatulla on pahaolo. 3. vaihe: Käännekohta. Tämän kohdan tavoitteena on se, että kiusaaja pyrkii esittämään ratkaisunsa, kiusatun auttamiseksi. 4. vaihe: Siirtymisen rakentaviin ehdotuksiin. Tämä vaihe on edellisessä vaiheessa esitettyjen ratkaisuvaihtoehtojen työstämistä ja niiden täytäntöön panemista. 5. vaihe: Seurantakeskustelusta sopiminen. Tässä vaiheessa opettaja sopii kiusaajan kanssa uuden keskusteluajan, jossa arvioidaan yhdessä sovitun ratkaisun senhetkinen tilanne. (Pikas 1990, 141–159.)

5.2 Dan Olweusin interventio-ohjelma

Olweus on kehittänyt laajan interventio-ohjelman koulukiusaamisen vähentämiseksi ja poistamiseksi. Tässä ohjelmassa tiedostetaan koulutason-, luokkatason- sekä yksilötason toimenpiteet, koska ne kaikki ovat hyödyllisiä koulukiusaamisen vähentämisen kannalta. Koulutason toimenpiteitä ovat mm. luoda entistä viihtyisämpi koulun pihaympäristö, tehostaa välitunti-valvontaa, järjestää henkilökunnan ja vanhempien tapaamisia sekä muodostaa opettajista koostuvia koulun sosiaalisen ympäristön kehittäjäryhmiä. Luokkatason toimenpiteitä ovat mm. rakentaa säännöt kiusaamista vastaan; palkkiot ja rangaistukset, säännöllisten luokkakousten pitäminen, kokoukset opettajan ja vanhempien kesken, roolileikit sekä yhteistoiminnallisen oppimisen käyttäminen koulutyössä. Yksilötason toimenpiteinä ovat mm. keskustelut kiusaajien ja uhrien kanssa, keskustelut kiusaajien ja uhrien vanhempien kanssa, keskusteluryhmien perustaminen kiusaajien ja kiusattujen vanhemmille, heitä auttaen ja tukien. Vaikeis-

sa tapauksissa ensisijaisesti kiusaajan tulisi vaihtaa luokkaa tai koulua. (Olweus 1992, 60–61, 63.)

Olweus (1992, 100–102) mainitsee kolme avainperiaatetta ja neljä alatavoitetta, jotka ovat interventio-ohjelman taustalla. Ensimmäisenä periaatteena on luoda kouluun ympäristö, jossa lämminhenkiset aikuiset ovat kiinnostuneita oppilaista ja paneutuvat heidän asioihinsa. Toisena periaatteena on se, että koulussa on oltava tiukat rajat ei-hyväksyttävälle käyttäytymiselle. Kolmantena periaatteena on antaa sääntöjen ja rajojen rikkomisesta johdonmukaisia ei-ruumiillisia rangaistuksia. Alatavoitteina ovat seuraavat neljä kohtaa: 1. Kiusaamisongelman havaitseminen ja tiedostaminen. Kiusaamiskyselylomakkeen avulla havaitaan ongelma ja saadaan siitä kuvailevaa lisätietoa, joka auttaa myös aikuisia tiedostamaan kiusaamisilmiön. 2. Aktivoida opettajat ja vanhemmat puuttumaan kiusaamistilanteisiin. 3. Oppilaiden ja opettajien on yhdessä kehitettävä selkeät säännöt kiusaamista vastaan. Rangaistuksia sääntöjen rikkojille tulisi myös laatia. 4. Uhreja täytyy tukea ja suojata. Opettaja voi kannustaa ”puolueettomia” oppilaita suojaamaan uhreja tai sitten opettaja voi itse tukea uhreja tekemällä heidät arvostetuiksi luokkatovereiden silmissä.

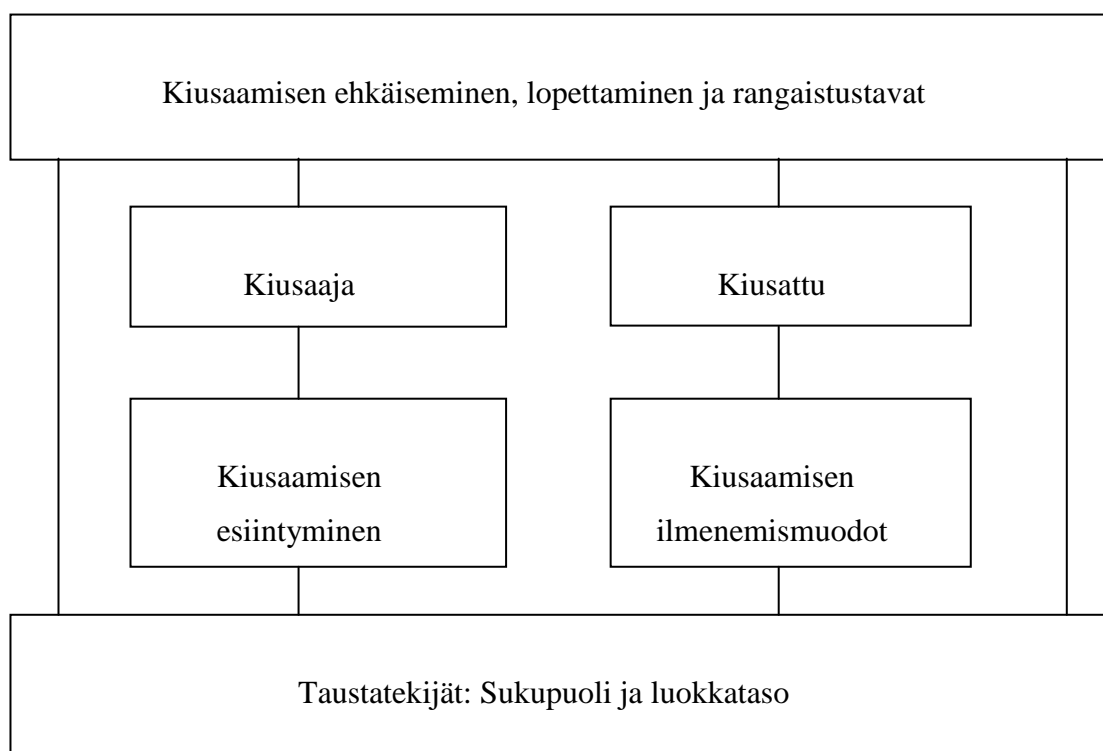
5.3 Päivi Hamaruksen Vaakamalli

Hamarus (2008, 83–87) on kehittänyt Vaakamallin väitöskirjan tutkimustulostensa pohjalta. Tämä malli olettaa, että kiusaamistilanteita ei esiinny kouluissa, joiden toimintaympäristö tukee hyvinvointia sekä kiusaamattomuutta. Tässä mallissa opettajan velvollisuutena on sekä ennaltaehkäistä kiusaamista että luoda yhteisöllinen toimintaympäristö; nämä kaksi edellä mainittua asiaa muodostavat toisiinsa yhteydessä olevat vaakakupit. Jos näiden välinen tasapaino muuttuu, lisää se kiusaamista tai huonontaa toimintaympäristöä. Jos kiusaamistilanne havaitaan, opettajan pitää puuttua siihen ja sopia seurantamenettelystä kiusaajan kanssa yhteistyöhengessä. Kiusaamisen ennaltaehkäisy painottuu vaakakupin ”toimintaympäristön” suunnalta, jolloin se sisältää muun muassa ymmärtämistä kiusaamisesta, tavoitteellista kiusaamisen vastaista toimintaa, eettistä tietoisuutta toisia ihmisiä kohtaan, yksilöiden arvostamista sekä oppilaiden välisiin suhteisiin vaikuttamista.

6 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMAT

6.1 Tutkimuksen tarkoitus

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää liikuntatunneilla esiintyvän koulu-kiusaamisen yleisyyttä ja ilmenemistapoja yläkoulun oppilaiden keskuudessa. Yhtäällä selvitetään myös sitä, minkälainen oppilas kiusaa muita ja toisaalta, minkälaista oppilasta kiusataan. Lisäksi selvitetään, miten kiusaaminen voitaisiin estää ja lopettaa sekä pitääkö kiusaaja rangaista, jos pitää, niin miten. Tutkimusaineiston tietoja vertaillaan sekä sukupuolen että luokkatason mukaan (kuvio 1). Tutkielman tuottaman tiedon laajempänä tavoitteena on tehdä kiusaamisen ilmiötä näkyvämmäksi ja tietoisemmaksi liikunnanopettajille, jotta he voisivat tehokkaammin havaita, puuttua ja ehkäistä koulukiusaamista liikuntatunneilla.

KUVIO 1. Koulukiusaamisen viitekehys

6.2 Tutkimusongelmat

Tutkimuksella haetaan vastauksia viiteen pääongelmaan. Pääongelmien tarkoituksena on hahmottaa ja kuvailla edellä esitettyä koulukiusaamisen viitekehystä (ks. Kuvio 1). Jokaiseen pääongelmaan liittyy alaongelma tai alaongelmia, joiden tarkoituksena on antaa täsmentävää tietoa yleisluonteisiin pääongelmiin.

1. pääongelma

Kuinka yleistä kiusatuksi joutuminen on yläkoulun liikuntatunneilla?

Alaongelma:

Onko luokka-asteiden välillä eroa kiusatuksi joutumisen määrällä?

2. pääongelma

Minkälaista oppilasta kiusataan liikuntatunneilla?

Alaongelmat:

Mitkä kiusaamismuodot ovat yleisimmät, joilla oppilasta kiusataan liikuntatunneilla?

Onko sukupuolella eroa käytettyjen kiusaamismuotojen välillä?

3. pääongelma

Minkälainen oppilas kiusaa liikuntatunneilla muita?

Alaongelmat:

Mitkä kiusaamismuodot ovat liikuntatunneilla yleisimmät, joilla oppilas osallistuu toisen oppilaan kiusaamiseen?

Miten kiusaajan käyttämät kiusaamismuodot eroavat sukupuolen mukaan?

Kuinka paljon yläkoulun liikuntatunneilla on kiusaajiksi luokiteltuja oppilaita?

Eroavatko kiusaajien määrät luokka-asteiden suhteen?

4. pääongelma

Miltä kiusaamisen kohteeksi joutuminen tuntuu?

Alaongelmat:

Mitkä kiusaamismuodot tuntuisivat oppilaasta kaikkein pahimmalta, jos hän joutuisi kiusaamisen kohteeksi?

Onko sukupuolen välillä eroa siinä, miten pahalta erilaiset kiusaamismuodot tuntuvat?

5. pääongelma

Miten kiusaamista voisi ehkäistä liikuntatunneilla?

Alaongelma:

Pitääkö liikuntatunnilla kiusaavaa oppilasta rangaista, ja jos, niin miten?

7 TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

7.1 Otanta ja tutkimuksen kohdejoukko

Tutkimukseen osallistuvat henkilöt voidaan valita joko satunnaisesti tai ei-satunnaisesti. Satunnaisesti valitsemalla lisätään tutkimuksen luotettavuutta, koska sekä tutkittava että tutkija eivät voi tuoda omia pyrkimyksiään esille. (Metsämuuronen 2005, 53.) Tämän tutkimuksen perusjoukkona olivat kaikki Suomen yläkoulujen oppilaat. Perusjoukko on se tutkittava kohdejoukko, josta halutaan tietoa (Vilka 2007, 51; Heikkilä 2008, 34). Jos perusjoukko on suuri ja eikä sitä haluta kokonaisuudessaan tutkia, voidaan tutkittavaksi ottaa perusjoukon osa eli otos (sample). Otantamenetelmät voidaan jakaa kahteen luokkaan: todennäköisyyteen perustuviin sekä muihin menetelmiin. Edellistä menetelmää käyttämällä saadaan otos ja jälkimmäisellä näyte. (Holopainen ym. 2004, 14–15.) Valitsin tutkimuksen kohdejoukon harkinnanvaraisella otannalla, jonka tuloksena saatiin näyte. Tässä otantamenetelmässä tutkija valitsee kohdejoukon oman harkintansa mukaan (Vilka 2007, 58). Menetelmän käyttäminen edellyttää sekä tutkittavan ilmiön että perusjoukon tuntemista (Holopainen & Pulkkinen 2008, 36). Harkinnanvarainen otanta sopii tutkimuksiin, joissa ei pyritä tulosten yleistämiseen suhteessa perusjoukkoon (Vilka 2007, 58). Menetelmän etuja ovat halpuus, joustavuus ja nopeus. Haittapuolena voi olla se, ettei valittu kohdejoukko edustakaan koko perusjoukkoa ja siitä syystä tuloksia on tulkittava harkiten. Tämän takia harkinnanvarainen otanta sopii esitutkimuksiin, kyselylomakkeiden testaukseen, hypoteesien kehittelyyn sekä uusien ideoiden ja näkemysten saamiseen. (Holopainen & Pulkkinen 2008, 36.)

Tutkimuksen kohdejoukoksi valittiin Etelä-Suomessa sijaitseva yläkoulu ja kaikki sen oppilaat, jotka olivat tiistaina 31.1.2012 paikalla. Yläkoulun oppilasmäärä oli 364, joista kyselyyn vastasi 311 oppilasta. Saaduista vastauksista kolmen oppilaan kyselylomakkeet jouduttiin hylkäämään puutteellisten ja töhrittyjen vastausten takia. Vastauslomakkeita saatiin lopulliseen analyysiin 308 ja vastausprosentiksi muodostui 84,6 %. Kaikista tutkittavista (n=308) tyttöjä oli 53 % (n=162) ja poikia 47 % (n=146). Tutkittavat jakaantuivat määrällisesti tasaisesti sekä luokkatason että sukupuolen perusteella (Taulukko 1).

TAULUKKO 1. Tutkimuksen kohdejoukko

Luokka-aste	n	% -osuus		
		kaikista	Tyttöjä	Poikia
7. luokka	102	33,1	52	50
8. luokka	94	30,5	51	43
9. luokka	112	36,4	59	53
Yhteensä	308	100	162	146

7.2 Tutkimusaineiston keruu

Tämän pro gradu -tutkielman tutkimusaineiston keräämiseen käytettiin kyselytutkimusta, jolla kiusaamisilmiötä liikuntatunneilla selvitettiin. Suunnitelmallisesta kyselytutkimuksesta käytetään nimitystä survey-tutkimus (Heikkilä 2008, 19). Sen avulla voidaan tutkia paljon henkilöitä ja sillä voi kysyä monia asioita. Hyvin suunniteltu kyselylomake on tutkijan kannalta tehokas, koska se säästää sekä aikaa että vaivannäköä analyysivaiheessa. Kyselytutkimuksen haittapuoloina pidetään kerätyn aineiston pinnallisuutta sekä teoreettista vaatimattomuutta. Heikkouksina pidetään sitä, ettei voi tietää miten vakavasti, huolellisesti ja rehellisesti vastaajat ovat vastanneet tai miten onnistuneita annetut vastausvaihtoehdot ovat olleet vastaajien näkökulmasta. Tutkijan on vaikea tietää, miten hyvin vastaajat ovat perehtyneet asiaan, josta kysytään. Lisäksi kato ja vastaamattomuus nousevat joissakin tapauksissa suureksi. (Hirsjärvi ym. 2009, 195.) Heikkilä (2008, 47) korostaa, että riippumatta kyselystä, kysymykset tulee suunnitella huolellisesti, sillä kysymysten muoto on yksi suurimmista virheiden aiheuttajista. Tutkittavat suhtautuivat kyselyyn vakavasti ja huolellisesti, jos sitä mitataan hylättyjen kyselylomakkeiden määrällä, joka oli vain kolme kappaletta.

Joulukuussa, vuonna 2011 lähetin harkinnanvaraisesti kolmeen eri Etelä-Suomen kunnissa sijaitsevien koulujen rehtoreille sähköpostina saatekirjeen (Liite 1) sekä kyselylomakkeen (Liite 2), jossa tiedustelin koulujen kiinnostusta osallistua tutkimukseen. Rehtorit vastasivat saatekirjeeseen joulukuun aikana seuraavasti. Ensimmäisen rehtorin mielestä olisi ensin lähes-

tyttävä sivistystoimenjohtajaa. Näin teinkin, mutta vastausta en koskaan saanut. Toinen rehtori kieltäytyi ystävällisesti, mutta kolmas rehtori halusi koulunsa oppilaiden osallistua tutkimukseen. Ennen aineistonkeruuta sovimme rehtorin kanssa, että hän lähettää joulukuun 2011 lopulla oppilaiden huoltajille viestiä, jossa selvitetään sitä, että saako oppilas osallistua tutkimukseen. Vastaamisaikaa viestille annettiin neljä viikkoa. Toteutin aineistonkeruun siten, että saavuini sovittuna ajankohtana, 31.1.2012, tutkittavalle koululle kyselylomakkeiden kanssa. Lajittelin kyselylomakkeet jokaisen luokan oppilasmäärien mukaan. Ohjeistin luokanvalvojia kyselytutkimuksen suorittamiseksi siten, että lukevat oppilaille kirjoittamani saatekirjeen (Liite 3) ja antavat vastaamisaikaa niin paljon kuin oppilaat tarvitsevat, ei kuitenkaan 45 minuuttia kauempaa, joka on yhden oppitunnin pituus.

7.3 Kyselylomake ja käytetyt mittarit

Tutkielmassa käytetty kyselylomake ja siihen sisältyvät mittarit ja avoimet kysymykset laadittiin syksyllä 2011. Kyselylomake esiteltiin kahteen kertaan ennen varsinaista kyselyn suorittamista yhdeksällä liikunnanopiskelijalla. Esitestauksista saatujen kehittävien palautteiden perusteella, kyselylomakkeen ulkoasua selkeytettiin ja kysymyksiä muokattiin ja täydennettiin paremmin yläkoululaisille soveltuviksi. Esitestaajien lisäksi kyselylomake annettiin luettavaksi pro gradu -seminaarin ohjaajalle, joka esitti lopulliset parannusehdotukset. Heikkilä (2008, 61) korostaa esitestauksen merkitystä, koska sen avulla voidaan selvittää mm. kysymysten selkeyttä, vastausvaihtoehtojen toimivuutta ja vastaamiseen kuluva aika. On suositeltavaa, että esitestauksen voisi tehdä 5–10 kohdejoukon edustajaa.

Kyselylomakkeen alussa on saate, koska tietoja kerätessä tutkittaville on selvitettävä tutkimuksen tarkoitus ja käyttötapa (Heikkilä 2008, 31). Saateen jälkeen tutkittaville määriteltiin koulukiusaaminen, joka perustuu Salmivallin (1998, 29–33) määritelmään. Taustatietoina selvitettiin kohdejoukon sukupuoli ja luokkataso. Tutkimuksessa käytettiin viittä eri mittaria sekä viittä eri avointa kysymystä. Mittarit (kysymykset 4, 6 & 7) ovat muokattu Björkqvistin, Lagerspetzin, ja Östermanin (1992) kehittämästä DIAS -mittarista (Direct & Indirect Aggression Scales), joka mittaa fyysistä, verbaalista ja epäsuoraa aggressiota. Kaikissa viidessä mittarissa tutkittavia pyydettiin valitsemaan viisiportaisesta Likert -asteikosta vaihtoehto, joka

kuvaa parhaiten heidän mielipidettään. Likert -asteikkoa käytetään usein tilanteissa, joissa tutkittava itse arvioi omaa käsitystään kysymyksen tai väitteen sisällöstä (Metsämuuronen 2005, 61).

Kiusatuksi joutumisen (kysymys 3) ja muiden kiusaamiseen osallistumisen (kysymys 5) määrää kysyvässä mittarissa oli yksi osio, jossa vastaukset sijoitettiin viisiportaiselle asteikolle (1=ei juuri lainkaan, 2=muutaman kerran syyslukukauden aikana, 3=2–3 kertaa kuukaudessa, 4=noin kerran viikossa, 5=lähes päivittäin). Kiusatuksi joutumiseksi ja kiusaamiseen osallistumiseksi laskettiin tässä tutkimuksessa kaikki sellainen toiminnan määrä, joka toistuu vähintään 2–3 kertaa kuukaudessa tai sitä useammin. Vaihtoehdoille ”2–3 kertaa kuukaudessa”, ”noin kerran viikossa” sekä ”lähes päivittäin” annetut maininnat luokiteltiin ”kiusatuksi” (kysymys 3) ja ”kiusaajaksi” (kysymys 5). Vaihtoehdoille ”ei juuri lainkaan” ja ”muutaman kerran syyslukukauden aikana” annetut maininnat luokiteltiin ”ei-kiusattu” (kysymys 3) ja ”ei-kiusaaja” (kysymys 5).

Tapoja, joilla kiusattu koki tulleen kiusatuksi (kysymys 4) sisälsi 20 osiota, jotka mittasivat fyysistä, verbaalista ja epäsuoraa aggressiota. Asteikkona käytettiin samaa kuin edellä (kysymykset 3 & 5). Mittarilla numero kuusi mitattiin sitä, kuinka usein oppilas on osallistunut muiden oppilaiden kiusaamiseen. Tämän mittarin osiot ja asteikot ovat samanlaiset kuin kysymyksessä numero neljä. Kysymyksessä seitsemän oppilailta kysyttiin mielipidettä siitä, miltä heistä tuntuisi jos joutuisivat erilaisten kiusaamistapojen kohteeksi. Osio sisälsi 20 kiusaamistapaa, jotka mittasivat fyysistä, verbaalista ja epäsuoraa aggressiota. Mitta-asteikko oli viisiportainen (1=ei ollenkaan pahalta, 2=hieman pahalta, 3=melko pahalta, 4=pahalta, 5=erittäin pahalta).

Mittarit, kahdeksasta kahteentoista olivat muodoltaan avoimia kysymyksiä. Mittareiden avulla haluttiin saada selville oppilaiden omia mielipiteitä koulukiusaamisen ehkäisemiseksi sekä kiusaavan että kiusatun oppilaan luonnehdintaa. Lisäksi haluttiin selvittää sitä, tarvitseeko liikuntatunnilla kiusaavaa oppilasta rangaista ja jos tarvitsee, niin millaisilla rangaistuksilla. Avoimet kysymykset antavat vastaajalle mahdollisuuden ilmaista itseään, ilman että hänen täytyisi valita jostakin vastausvaihtoehdosta sopivin (Hirsjärvi ym. 2009, 201). Viidessä mit-

tarissa (kysymykset 3–7) käytettiin strukturoitua monivalintakysymyksiä. Näiden etuna vastaajalle on vastaamisen helppous, koska monivalintakysymys auttaa vastaajaa tunnistamaan asian, ilman että hänen pitäisi muistaa se. Tutkijan etuina pidetään saman mittarin tuottamien vastausten vertailtavuutta sekä vastausten helpompaa käsittelyä ja analysointia tietokoneella. (Hirsjärvi ym. 2009, 201.)

7.4 Aineiston analysointimenetelmät

Tutkimus toteutettiin kvantitatiivisena eli määrällisenä tutkimuksena. Tutkimuksen strukturoitujen monivalintakysymysten tuottama aineisto analysoitiin IBM SPSS Statistics 19.0 -ohjelmalla. Avoimet kysymykset analysoitiin Microsoft Word 2003 -ohjelman avulla.

Mittari (kysymys 4), joka mittasi eri kiusaamismuotoja tilanteessa, jossa oppilas oli joutunut kiusatuksi, sisälsi kaksikymmentä osiota. Kiusaamisesta olevan teorian ja DIAS -mittarin perusteella osiot jaettiin fyysiseen, verbaaliseen ja epäsuoraan kiusaamismuotoon (Taulukko 2). Osioista tehtiin summamuuttujia Pearsonin tulomomenttikorrelaatiokertoimen avulla. Samaa ominaisuutta mittaavien muuttujien tulee korreloida keskenään, jotta niistä voi tehdä summamuuttujia (Holopainen ym. 2004, 127). Mittareiden sisäistä yhtenäisyyttä eli konsistenssia arvioitiin Cronbachin alfa -kertoimen avulla. Alfa -kertoimen alarajana pidetään 0.60 (Metsämuuronen 2005, 515). Epäsuoraa kiusaamista mittaavasta summamuuttujasta poistettiin osiot ”13. Minut on suljettu ryhmän ulkopuolelle” sekä ”15. Minua on houkuteltu osallistumaan toisten kiusaamiseen” ($r=0.00$, $p=.994$). Summamuuttujien sisäistä reliabiliteettia testattiin Cronbachin alpha-kertoimella. Jos jonkun osion poistaminen ei merkittävästi laskenut tai nostanut summamuuttujan kokonais- Alfaa, niin osio sai jäädä mittariin.

TAULUKKO 2. Kiusatuksi joutuneen kiusaamismuotojen summamuuttujat ja Cronbachin alfa-kertoimet

Kiusaamismuotojen summamuuttuja	Alfa	Alfa, jos osio poistetaan
Fyysinen kiusaaminen	.71	
1. Minua on potkittu		.71
2. Minua on lyöty		.68
3. Minut on kaadettu		.66
4. Minua on tönitty		.58
9. Minua on hännätty		.65
14. Minun tavaroitani on otettu		.72
Verbaalinen kiusaaminen	.85	
5. Minua on uhkailtu		.84
6. Minun ulkonäköäni on arvosteltu		.85
7. Minua on haukuttu		.81
8. Minua on pilkattu		.82
10. Minua on nolattu		.84
11. Minua on nimitelty		.82
12. Minulle on naurettu		.85
20. Minun liikuntataitojani on arvosteltu sopimattomasti		.85
Epäsuora kiusaaminen	.72	
16. Minusta on levitelty ilkeitä ja vääriä huhuja		.52
17. Minusta on paljastettu epämiellyttäviä salaisuuksia		.68
18. Minua kohtaan on salajuoniteltu		.68
19. Minusta on toisten selän takana puhuttu paha		.75

Mittari (kysymys 6), joka mittasi sitä, millä kiusaamistavoilla oppilas on osallistunut toisten kiusaamisen, saatiin seuraavanlaiset Cronbachin alfa-kertoimet (Taulukko 3). Mittarin osioista muodostettujen summamuuttujien korrelaatiot testattiin Pearsonin korrelaatiokertoimella ja sen jälkeen niille laskettiin reliabiliteettikertoimet. Mittarin kahdestakymmenestä osiosta yhäkään ei tarvittu poistaa.

TAULUKKO 3. Kiusaajan käyttämien kiusaamismuotojen summamuuttujat ja Cronbachin alfa-kertoimet

Kiusaamismuotojen summamuuttuja	Alfa	Alfa, jos osio poistetaan
Fyysinen kiusaaminen	.85	
1. Olen potkinut		.84
2. Olen lyönyt		.82
3. Olen kaatanut		.80
4. Olen töninyt		.82
9. Olen hännännyt		.86
14. Olen ottanut toisen oppilaan tavaroita		.84
Verbaalinen kiusaaminen	.88	
5. Olen uhkaillut		.87
6. Olen arvostellut toisen ulkonäköä		.85
7. Olen haukkunut		.84
8. Olen pilkannut		.85
10. Olen nolannut		.86
11. Olen nimitellyt		.85
12. Olen naureskellut		.89
20. Olen arvostellut sopimattomasti toisen oppilaan liikuntataitoja		.86
Epäsuora kiusaaminen	.83	
13. Olen sulkenut toisen oppilaan ryhmän ulkopuolelle		.81
15. Olen houkutellut ja yllyttänyt kavereitani osallistumaan toisen oppilaan kiusaamiseen		.81
16. Olen levittänyt ilkeitä ja väärää huhuja toisesta oppilaasta		.77
17. Olen paljastanut epämiellyttäviä salaisuuksia toisesta oppilaasta		.78
18. Olen salajuonitellut toista oppilasta kohtaan		.79
19. Olen puhunut toisesta oppilaasta pahaa hänen selän takana		.84

Oppilaan tuntemuksia, jos hän joutuisi tietynlaisen kiusaamisen kohteeksi, mitattiin mittarilla, kysymysnumero seitsemän (Taulukko 4). Mittarin osioiden väliset korrelaatiokertoimet tutkittiin Pearsonin korrelaatiokertoimen avulla ennen kuin niistä rakennettiin summamuuttujia ja sen jälkeen laskettiin osioiden reliabiliteetikertoimet Cronbachin alfalla. Mittarin summamuuttujien sisältämistä osioista ei tarvinnut poistaa yhtään osaa. Kiusaamismuotojen summamuuttujien nimeksi annettiin: ”Fyysinen kiusaaminen”, ”Verbaalinen kiusaaminen” ja ”Epäsuora kiusaaminen”.

TAULUKKO 4. Jos oppilas joutuisi seuraavanlaisten kiusaamismuotojen kohteeksi – miltä se tuntuisi? Kiusaamismuotojen summamuuttujat ja Cronbachin alfa-kertoimet

Kiusaamismuotojen summamuuttuja	Alfa	Alfa, jos osio poistetaan
Fyysinen kiusaaminen	.90	
16. Jos minua potkittaisi, se tuntuisi...		.88
14. Jos minua lyötäisiin, se tuntuisi...		.89
4. Jos minut kaadettaisi tahallaan, se tuntuisi...		.88
10. Jos minua tönittäisi, se tuntuisi...		.88
3. Jos minua tahallisesti hännättäisi, se tuntuisi...		.89
1. Jos tavaroitani otettaisi, se tuntuisi...		.91
Verbaalinen kiusaaminen	.93	
8. Jos minua uhkailtaisi, se tuntuisi...		.93
5. Jos ulkonäköäni arvosteltaisi, se tuntuisi...		.93
13. Jos minua haukuttaisi, se tuntuisi...		.92
19. Jos minua nolattaisi liikuntataitojeni takia, se tuntuisi...		.92
12. Jos minua nimiteltäisi, se tuntuisi...		.92
20. Jos minulle naurettaisi, se tuntuisi...		.92
18. Jos minua pilkattaisi liikuntataitojeni takia, se tuntuisi...		.92
Epäsuora kiusaaminen	.92	
15. Jos minut suljettaisi ryhmän ulkopuolelle, se tuntuisi...		.91
6. Jos minua vastaan houkuteltaisi toisia kiusaajia kiusaamaan minua, se tuntuisi...		.91
7. Jos minusta levitetäisi ilkeitä tai väärää huhuja, se tuntuisi...		.90
2. Jos salaisuksiani paljastettaisi, se tuntuisi...		.92
9. Jos minua kohtaan punottaisi salajuonia, se tuntuisi...		.91
11. Jos selkäni takaa puhuttaisi pahaa minusta, se tuntuisi...		.91
17. Jos minun asioistani juoruiltaisi, se tuntuisi...		.91

Mittarit (kysymykset 3, 5) mittasivat kiusatuksi joutumisen ja kiusaajien määrää liikuntatunneilla. Keskiarvojen erojen testaamiseen käytettiin X^2 -testiä. Mittarin, kysymys 12, analysoinnissa käytettiin X^2 -testiä.

Mittareiden (kysymykset 4, 5, 7) tuottamia keskiarvoja vertailtiin t-testillä (independent samples t-test). Erojen merkitsevyyttä tarkasteltaessa käytettiin kolmea merkitsevyystasoa: $p < .05^*$ melkein merkitsevä, $p < .01^{**}$ merkitsevä, $p < .001^{***}$ erittäin merkitsevä.

Mittareista (kysymykset 8, 9) muodostettiin yksi mittari, koska ne mittasivat samaa asiaa; kiusaamisen estämisen keinot ja kiusaamisen lopettamisen keinot (Taulukko 5). Näiden kahden kysymyksen yhdistämisen seurauksena uudelle mittarille annettiin nimeksi, ”Kiusaamisen ehkäiseminen”. Kyselylomakkeen kysymykset 8–12 olivat muodoltaan avoimia ja ne analysoitiin sisällönanalyysillä. Sisällön analyysi on tekstianalyysi, jossa kirjoitettua sisältöä kuvataan sanallisesti. Tuotettu aineisto voidaan kvantifioida eli tuottaa sanallisesti kuvatusta tiedosta määrällisiä tuloksia (Tuomi & Sarajärvi 2009, 105–109.) Ensin vastaukset luettiin huolellisesti kahteen kertaan, jotta tutkielman tekijä ymmärtäisi nuorten ilmaisemia asioita ja voisi analysoida niitä. Tämän jälkeen niistä pelkistettiin jokaisen kysymyksen kannalta merkityksellisiä sanoja ja ilmauksia. Samankaltaisista ilmauksista muodostettiin alakategoria. Yläkategorioiden avulla yhdistettiin samoja merkityksiä sisältäviä alakategorioita. Tuloksien yhteydessä yläkategorioista käytetään ”luokka” nimitystä. Kategorioiden saamat maininnat laskettiin sukupuolen mukaan siten, että jokainen osallistuja sai antaa useampiakin merkityksellisiä vastauksia samaa asiaa mittaavaan kysymykseen. Maininnat järjestettiin suuruusjärjestykseen ja niille laskettiin prosentuaalinen osuus kaikista sukupuolen antamista maininnoista.

TAULUKKO 5. Kiusaamisen estämisen ja lopettamisen keinot liikuntatunneilla. Kysymykset 8. ja 9. Prosenttiosuuksien mukaan tarkasteltuna (%)

	Kysymys 8	Kysymys 9
Valvonta → puuttuminen → rangaistus	45,1	56,2
Opettaja yhteisöllisen toiminnan rakentajana ja turvaajana	14,5	8,3
Oppilaat toisten kannustajina, heidän tehtävissään	11,3	13,1
Sopimukseen tähtäävät laaja-alaiset kasvatuskeskustelut	10,9	10,5
Oman käyttäytymisen muuttaminen	5,0	3,1
Kiusaajalle kostaminen	3,6	4,4
Liikuntatunnin rakenteelliset muutokset	3,8	2,5
Kiusatun puolustaminen	4,2	0
Muut tavat	1,6	1,9
Yhteensä	100 % (n=252)	100% (n=215)

7.5 Validiteetti

Validiteetti voidaan jakaa sisäiseen ja ulkoiseen validiteettiin. Sisäinen validiteetti kuvaa tutkimuksen omaa luotettavuutta, joka tarkastelee käsitteiden, teorian ja mittareiden oikeellisuutta. (Metsämuuronen 2005, 57; Vilka 2007, 150.) Heikkilä (2008, 29–30) toteaa, että validiteettiä lisää huolellisesti suunniteltu tiedonkeruu, edustavan otoksen saaminen ja korkea vastausprosentti. Tämän tutkimuksen sisäistä validiteettia voidaan pitää hyvänä, koska kyselylomake laadittiin kiusaamista koskevan teorian pohjalta. Mittareiden osalta tutkimuksessa käytettiin aggressiivisuuden mittaamiseen kehiteltyä mittaria (DIAS scale) ja avointen kysymysten pätevyyttä nosti tutkijan avoin selostus siitä, miten niiden tuottama tieto analysoitiin. Tiedonkeruu oli hyvin suunniteltu siten, että sen tuli olla tehokas ja mahdollisimman vähän tutkittavien aikaa vievä. Tehokkuus toteutui siten, että tutkimukseen vastasi samaan aikaan koko yläkoulu oppilaat luokanvalvojan tunnin aikana. Kyselyyn vastaaminen vie suurimmalta osalta koko luokanvalvojan tunnin eli 45 minuuttia, joten kolmen sivun mittaisen lomakkeen

täyttämisen vei paljon tutkittavien aikaa. Kyselylomake ei olisi voinut olla enää yhtään pidempi tälle tutkittavien joukolle. Kyselyyn vastasi 364 oppilaan koulusta 311, joista kolmen oppilaan lomakkeen jouduin hylkäämään puutteellisten ja töhrittyjen vastausten takia. Vastausprosentiksi muodostui 84,6 %, jota voidaan pitää pätevänä eli validina.

Ulkoisen validiteetti kuvaa tutkimuksen tulosten yleistettävyyttä. Tutkimuksessa käytetyllä otannalla on vaikutusta tulosten yleistettävyyteen. (Metsämuuronen 2005, 57). Otoksella tarkoitetaan tutkittavan perusjoukon osajoukkoa, jossa jokaisella perusjoukon tilastoyksiköllä on yhtä suuri todennäköisyys tulla valittua otokseen. Jotta otantatutkimuksella saadaan tarkka kuva perusjoukosta, niin perusjoukosta poimittavan otoksen tulee olla edustava. Edustava otos edustaa perusjoukkoa pienoiskoossa. Jos otantamenetelmä ei perustu todennäköisyyteen, niin silloin ei voida puhua otoksesta, vaan näytteestä. (Holopainen ym. 2004, 15.) Tässä tutkimuksessa ei käytetty todennäköisyyteen perustuvaa otantamenetelmää, vaan harkinnanvaraista menetelmää, joka perustui tutkijan subjektiiviseen valintaan. Tästä johtuen tutkimuksen tulokset ovat näyte yhdestä Etelä-Suomen yläkoulusta. Tutkimuksen ulkoiseen validiteettiin pitää suhtautua kriittisesti ja eikä tuloksia voi yleistää koskemaan perusjoukkoa eli kaikkia Suomen yläkouluja.

7.6 Reliabiliteetti

Reliabiliteetti tarkoittaa mittaustulosten toistettavuutta ja kykyä antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia. Tutkimusta voidaan kutsua reliabeliksi, luotettavaksi ja tarkaksi silloin, kun toistetuissa mittauksissa kohdejoukosta saadaan sama tulos, tutkijasta riippumatta. (Vilka 2007, 149; Heikkilä 2008, 31; Hirsjärvi ym. 2009, 231.) Reliabiliteettia pitää arvioida sekä tutkimuksen aikana että sen jälkeen satunnaisvirheiden välttämisen takia (Vilka 2007, 149), koska virheitä voi tapahtua aineistoa kerätessä, syötettäessä, analysoitaessa ja tuloksia tulkittaessa. Tämän takia on tärkeää, että tutkija osaa tulkita tulokset oikein ja käyttää vain sellaisia analysointimenetelmiä, jotka hän hallitsee hyvin. (Heikkilä 2008, 30.)

Aineiston kerääminen sujui suunnitellulla tavalla ja se toteutettiin kyselytutkimuksena. Mah-

dollisia virheiden aiheuttajina pidetään sitä, että miten vakavasti ja rehellisesti vastaajat ovat tutkimukseen suhtautuneet. Vastausvaihtoehdot eivät välttämättä ole tutkittaville soveltuvia tai he eivät tiedä tutkittavasta aiheesta. Lisäksi vastaamattomuus voi nousta suureksi. (Hirsjärvi ym. 2009, 195.) Reliabiliteettia laskee tässä tutkimuksessa se, ettei kyselylomaketta esitestattu kohdejoukon edustajilla. Vastausprosenttia 84,6 % voidaan pitää korkea. Aineisto syötettiin manuaalisesti IBM SPSS Statistics 19.0 ja Microsoft Word 2003 -ohjelmiin. Syötämisvirheiden havaitsemiseksi jokaisen tilastoyksikön saamat arvot tarkistettiin kahteen kertaan ja lopuksi kaikista muuttujien saamista arvoista tehtiin frekvenssitaulukot sekä hajontakaaviot. Tällä tavalla virhelyönnit huomattiin ja korjattiin. Vastauksissa esiintyneet tyhjästä vastaukset jätettiin pois analysoinneista. Tutkimustuloksia analysoidessani käytin vain sellaisia menetelmiä joita osaan hyvin.

Mittauksen reliabiliteetti voidaan tutkia kolmella eri tavalla: rinnakkaismittauksella, toistomittauksella tai mittarin sisäisellä yhtenäisyydellä. Rinnakkaismittauksessa samaa asiaa kysytään kyselylomakkeessa kahdessa eri kohdassa hieman eri muodossa ja verrataan vastausten yhdenmukaisuutta. Toistomittauksessa sama mittaus toistetaan tietyn ajan kuluttua samoille henkilöille ja verrataan saatuja tuloksia. Virheettömän mittauksen tulisi tuottaa molemmilla mittauskerroilla samanlainen tulos. Mittarin sisäiseen yhtenäisyyteen perustuu puolitusmenetelmä, joka soveltuu useita osioita sisältävien testien sisäisen johdonmukaisuuden ja ristiriidattomuuden tarkasteluun. Menetelmässä muuttujat jaetaan kahteen ryhmään ja tarkastellaan näiden puolikkaiden korrelaatioita. Cronbachin alfa perustuu puolitusmenetelmään, jolla tutkitaan mittarin sisäistä yhtenäisyyttä. (Metsämuuronen 2005, 66–67.) Cronbachin alfa-kerroin soveltuu summamuuttujien sisäisen yhdenmukaisuuden tarkasteluun, saaden arvoja 0–1. Mitä lähempänä 1:tä alfa-kerroin on, sitä korkeampi reliabiliteetti. Alimpana hyväksyttävänä alfan arvona pidetään 0.60. (Metsämuuronen 2005, 511, 515.)

Tässä tutkimuksessa strukturoitujen kysymysten reliabiliteettia tarkasteltiin mittarin sisäisen yhtenäisyyden avulla Cronbachin alfa-kertoimella. Kolmen eri summamuuttujan Cronbachin alfat kiusatuksi joutuneen kokemien kiusaamistapojen mittaavassa mittarissa olivat välillä .71–.85 (Taulukko 2). Tämän mittarin epäsuoraa kiusaamista mittaavasta osiosta poistettiin kaksi väittämää: ”Minut on suljettu ryhmän ulkopuolelle” ja ”Minua on houkuteltu osallistumaan

toisten kiusaamiseen”. Nämä väittämät eivät korreloineet summamuuttujan toisten väittämien kanssa ja ne olisivat laskeneet summamuuttujan sisäistä luotettavuutta. Kiusaajan käyttämiä kiusaamistapoja mittaavan mittarin kolmen eri summamuuttujan alfa-kertoimet olivat välillä .83–.88 (Taulukko 3). Tästä mittarista ei poistettu yhtään väittämää. Erilaisten kiusaamistapojen aiheuttamia tuntemuksia mittaavan summamuuttujan alfa-kertoimet olivat välillä .90–.93 (Taulukko 4). Tästä mittarista ei poistettu yhtään väittämää.

Kahden avoimen kysymyksen reliabiliteettia tutkittiin rinnakkaismittauksen avulla. Kysymyksissä kahdeksan ja yhdeksän kysyttiin sitä, miten kiusaaminen voitaisiin estää ja lopettaa. Näiden kysymysten luotettavuutta voidaan pitää hyvänä, jos niiden antamat vastaukset ovat yhdenmukaisia. Kysymys numero kahdeksan tuotti kahdeksan eri luokkaa ja kysymys numero yhdeksän, seitsemän luokkaa. Molemmista kysymyksistä nousi selvästi neljä pääluokkaa esille, jotka olivat saaneet mainintoja väliltä 8,3 % - 56,2 %. Tarkasteltaessa kysymysten tuottamien luokkien saamia kannatuksia, voidaan todeta niiden olevan hyvin yhdenmukaisia (Taulukko 5).

7.7 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuksen tekemiseen liittyy eettisiä kysymyksiä, jotka tutkijan täytyy huomioida tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Kun tutkija noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä, hän toimii tiedon hankinnassa ja sen julkistamisessa tiedeyhteisön pelisääntöjen mukaan. (Hirsjärvi ym. 2009, 23.) Tutkimuksen eettisyys näkyy koko tutkimusraportissa siten, että tutkittavat ja heidän asuinpaikkansa pysyvät tunnistamattomina. Tutkijan luottamuksellinen suhde tutkittaviin rakennetaan jo saatekirjeessä, jossa mainitaan vaitiololupauksesta ja salassapidosta. (Villka 2007, 164.) Tällä tutkijan osoittamalla luottamuksella tutkittaviin pyritään kunnioittamaan heidän ihmisarvoaan (Hirsjärvi ym. 2009, 25). Tutkimusta voidaan pitää eettisesti onnistuneena kun tutkija on sekä rehellinen että objektiivinen tiedeyhteisölle, tutkittaville, yhteiskunnalle, ja itselleen. Tässä tutkimuksessa eettisyys toteutui siinä, että tutkimukseen osallistuttiin täysin vapaaehtoisesti sekä osallistuneiden yksityisyys suojattiin siten, että vastaukset annettiin nimettöminä ja eikä koulun sijaintipaikkaa kerrottu. Rehellisyys tiedeyhteisölle, yhteiskunnalle ja itselleni liittyi tutkimusraportin laadintaan, jonka kaikissa vaiheissa tavoiteltiin

avoimuutta ja objektiivisuutta.

8 TULOKSET

8.1 Kiusatuksi joutumisen yleisyys liikuntatunneilla

Kiusaamisen kohteeksi joutumisen yleisyyttä kysyttäessä 97,7 % vastanneista ilmoitti, että heitä ei ole kiusattu liikuntatunnin aikana tai niihin yhteydessä olevissa tilanteissa. Oppilaista 2,3 % koki tulleen kiusatuksi liikuntatunneilla. Eniten kiusattuja oli 8. luokalla (4,3 %) ja vähiten 7. luokalla (1,0 %). Luokka-asteen suhteen kiusattujen määrät eivät eronneet tilastollisesti toisistaan (Taulukko 6).

TAULUKKO 6. Kiusatuiksi ja ei-kiusatuiksi luokiteltujen oppilaiden määrä luokka-asteiden mukaan (%) (X^2 -testi)

Luokka-aste	Kiusattu	Ei-kiusattu	Yhteensä
7. luokka	1,0	99,0	100
8. luokka	4,3	95,7	100
9. luokka	1,8	98,2	100
Yhteensä	2,3 (n=7)	97,7 (n=301)	100 (n=308)

$X^2= 2.55$, $df= 2$, $p= .279$

8.2 Liikuntatunneilla kiusatun oppilaan kuvailua ja häneen kohdistuneet kiusaamis- muodot

Kysyttäessä oppilailta sitä, minkälaista oppilasta liikuntatunneilla kiusataan, syntyi vastauksista kaksitoista pääluokkaa (Taulukko 7). Kaikista vastauksista erottui viisi pääluokkaa, jotka saivat 90,9 % yhteiseksi osuudekseen vastauksista. Oppilaiden mukaan kiusattu oppilas on liikunnassa muita huonompi (33,5 %), persoonaltaan erilainen (ulkonäkö ja käyttäytyminen) (25,6 %) ja itsetuntonaan heikko (12,8 %). Pojat (40,9 %) olivat tyttöjä (26,2 %) vahvemmin sitä mieltä, että kiusattu on liikunnassa muita huonompi. Tytöt pitivät kiusattua itsetun-

noltaan heikompana ja ryhmästä syrjässä olevampana kuin pojat.

TAULUKKO 7. Liikuntatunnilla kiusatun oppilaan piirteitä sukupuolen antamien mainintojen mukaan luokiteltuina (%)

	Sukupuoli		
	Tyttöjen maininnat	Poikien maininnat	Yhteensä
Liikunnassa muita huonompi	26,2	40,9	33,5
Persoonallinen erilaisuus	25,8	25,4	25,6
Itsetunoltaan heikko	15,8	9,8	12,8
Ryhmästä syrjässä oleva	13,3	5,7	9,5
Ylipainoinen	9,0	9,9	9,5
Fyysisesti ja henkisesti puolustuskyvytön	3,2	1,6	2,4
Ei yritä tehdä tunnilla mitään	1,1	2,6	1,9
Hyvä oppilas	1,4	2,1	1,7
Epämuodikas	1,8	1,0	1,4
Epähygieeninen	1,4	0,0	0,7
Alipainoinen	0,3	1,0	0,7
Muut ominaisuudet	0,7	0,0	0,3
Yhteensä	100% (n=279)	100% (n=193)	100% (n=472)

Kiusaamisen muotoja mitattiin skaalalla 1–5 ja niiden yleisyyttä arvioitiin keskiarvojen perusteella. Tarkasteltaessa kaikkien vastanneiden keskiarvoja kiusaamismuotojen suhteen, huomataan niiden vaihtelevan 1.12–1.16 välillä, sijoittuen ”ei juuri koskaan luokkaan”. Kiusaamismuodoista verbaalinen tapa oli yleisin (ka 1.16) ja epäsuora tapa oli harvinaisin (ka 1.12). Pojat olivat joutuneet yleisimmin fyysisen (ka 1.22) ja verbaalisen (ka 1.20) kiusaamistapojen kohteeksi. Epäsuoran kiusaamistavan kohteeksi joutuminen poikien keskuudessa oli kaikista

harvinaisinta (ka 1.09). Tyttöjen yleisimmät kiusatuksi joutumisen tavat olivat epäsuora (ka 1.15) ja verbaalinen (ka 1.12) tapa. Fyysisen kiusaamisen kohteeksi tytöt joutuivat kaikista harvimmin (ka 1.05). Pojat joutuivat kokemaan tilastollisesti tarkasteltuna enemmän verbaalista ja fyysistä kiusaamista kuin tytöt. Epäsuoran kiusaamisen osalta pojat ja tytöt eivät eronneet toisistaan (Taulukko 8).

TAULUKKO 8. Kiusatuksi joutumisen muodot sukupuolen mukaan (t-testi)

Summamuuttuja	Kaikki n=305		Tytöt n=162		Pojat n=143		t-arvo	p-arvo
	ka	kh	ka	kh	ka	kh		
Verbaalinen tapa	1.16	0.33	1.12	0.25	1.20	0.39	-2.190	.029*
Fyysinen tapa	1.13	0.25	1.05	0.14	1.22	0.31	-5.979	.000***
Epäsuora tapa	1.12	0.31	1.15	0.36	1.09	0.25	1.453	.147

*p<.05;**p<.01;***p<001

8.3 Liikuntatunneilla kiusaavan oppilaan kuvailua ja hänen käyttämät kiusaamis- muodot

Kysyttäessä oppilailta, minkälainen oppilas liikuntatunneilla kiusaa, syntyi vastauksista kolmesta luokkaa, joista viiden eniten mainitun luokan osuus oli 71 % kaikista maininnoista (Taulukko 9). Oppilaiden mielestä liikuntatunneilla kiusaava oppilas on ylimielisesti käyttäytyvä (19,8 %), liikunnassa hyvä (15,2 %) ja hänellä on persoonallisia ongelmia (12,7 %). Tyttöjen mainintojen mukaan kiusaaja on ylimielisesti käyttäytyvä (23,7 %), jolla on persoonallisuuden liittyviä ongelmia (17,0 %), kuten huono itsetunto ja omia ongelmia. Poikien mukaan kiusaaja on hyvä liikunnassa (21,6 %), käyttäytyy ylimielisesti (15,8 %) ja on kognitiivisesti heikko (14,6 %). Pojat (21,6 %) pitävät kiusaajaa parempana liikuntataidoissaan kuin tytöt (8,7 %). Tyttöjen mielestä kiusaajalla on enemmän persoonallisia ongelmia (17,0 %) kuin poikien mielestä (8,3 %).

TAULUKKO 9. Liikuntatunneilla kiusaavan oppilaan piirteet sukupuolen antamien mainintojen mukaan luokiteltuina (%)

	Sukupuoli		
	Tyttöjen maininnat	Poikien maininnat	Yhteensä
Ylimielisesti käyttäytyvä	23,7	15,8	19,8
Hyvä liikunnassa	8,7	21,6	15,2
Persoonallisuuteen liittyviä ongelmia	17,0	8,3	12,7
Kognitiivisesti heikko	10,0	14,6	12,3
”Kovista” esittävä	8,7	13,3	11,0
Suosittu	9,1	4,4	6,8
Kateellinen muille	6,6	2,5	4,5
Epäsosiaalisesti käyttäytyvä	4,6	5,7	5,1
Huomiota ja hyväksyntää kaipaava	3,3	4,4	3,8
Huono liikunnassa	3,3	3,8	3,5
Aikaisemmin kiusattu	3,3	2,5	2,9
Ylipainoinen	0,4	3,1	1,7
Muut ominaisuudet	1,3	0,0	0,7
Yhteensä	100% (n=241)	100 % (n=158)	100% (n=389)

Kiusaajan käyttämien kiusaamistapojen yleisyyttä mitattiin 1–5 skaalalla. Kaikkien kiusaajiksi luokiteltujen oppilaiden käyttämät kiusaamistapojen yleisyyden keskiarvot olivat matalia ja sijoittuivat 1.12–1.17 väliin. Yleisin kiusaamistapa oli verbaalinen (ka 1.17) ja harvinaisin fyysinen (ka 1.12) tapa. Tyttöjen yleisimmät kiusaamistavat olivat verbaalinen (ka 1.14) ja epäsuora (ka 1.14) tapa. Poikien yleisimmät kiusaamistavat olivat verbaalinen (ka 1.20) ja fyysinen (ka 1.19) tapa. Pojat käyttivät kiusaamistilanteissa fyysistä kiusaamistapaa merkitse-

västi useammin kuin tytöt (Taulukko 10).

TAULUKKO 10. Kiusaajan käyttämät kiusaamistavat sukupuolen mukaan (t-testi)

Summamuuttuja	Kaikki n=306		Tytöt n=162		Pojat n=144		t-arvo	p-arvo
	ka	kh	ka	kh	ka	kh		
Verbaalinen tapa	1.17	0.36	1.14	0.36	1.20	0.35	-1.444	.150
Epäsuora tapa	1.13	0.35	1.14	0.33	1.11	0.36	0.817	.415
Fyysinen tapa	1.12	0.32	1.06	0.21	1.19	0.39	-3.629	.000***

*p<.05;**p<.01;***p<001

Kiusaajiksi luokiteltuja oppilaita oli 1,3 % ja ei-kiusaajiksi luokiteltuja 98,7 %. Kiusaajia oli eniten 7. luokalla (2,0 %) ja vähiten 9. luokalla (0,9 %). Kiusaajien määrät luokka-asteiden suhteen olivat niin pieniä (n=4) että ristiintaulukoinnin käyttämisen ehdot eivät solufrekvenssien osalta täyttyneet. Ristiintaulukoinnin tuloksena saatiin, että kiusaajien määrät eivät eronneet luokka-asteiden suhteen (Taulukko 11).

TAULUKKO 11. Kiusaajiksi luokiteltujen ja ei-kiusaajien oppilaiden määrä luokka-asteiden mukaan (%) (X² -testi)

Luokka-aste	Kiusaaja	Ei-kiusaaja	Yhteensä
7. luokka	2,0	98,0	100
8. luokka	1,1	98,9	100
9. luokka	0,9	99,1	100
Yhteensä	1,3 (n=4)	98,7 (n=303)	100 (n=307)

X²= 0.53, df= 2, p= .768

8.4 Pahimmilta tuntuvat kiusaamistavat oppilaiden mielestä

Erilaisten kiusaamistapojen aiheuttamia tuntemuksia arvioitiin skaalalla 1–5. Vastanneiden oppilaiden tuntemukset kiusaamistapoja kohtaan vaihtelivat keskiarvojen 3.00 ja 3.44 välillä. Kaikkien kiusaamistapojen kohteeksi joutuminen tuntui kaikista oppilaista vähintään melko pahalta. Epäsuora tapa koettiin kaikista pahimmalta tuntuvaaksi (ka 3.44). Verbaalinen tapa koettiin kaikista vähiten pahaksi (ka 3.00). Tyttöjen ja poikien pahimpana pitämä kiusaamis-
muoto oli epäsuora tapa. Tytöt pitivät kaikkia kiusaamistapoja merkitsevästi pahempina kuin pojat (Taulukko 12).

TAULUKKO 12. Jos oppilas joutuisi seuraavanlaisen kiusaamisen kohteeksi, miltä se tuntuisi, sukupuolen mukaan (t-testi)

Summamuuttuja	Kaikki n=305		Tytöt n=162		Pojat n=143		t-arvo	p-arvo
	ka	kh	ka	kh	ka	kh		
Epäsuora tapa	3.44	0.99	3.76	0.90	3.08	0.97	6.320	.000***
Fyysinen tapa	3.10	0.97	3.32	0.95	2.85	0.94	4.294	.000***
Verbaalinen tapa	3.00	1.08	3.32	1.06	2.64	0.98	5.848	.000***

*p<.05;**p<.01;***p<001

8.5 Kiusaamisen ehkäisemisen keinot, rangaistuksen tarpeellisuus ja rangaistuksen muodot

Oppilaiden vastauksista kiusaamisen ehkäisemiseksi syntyi yhdeksän eri luokkaa (Taulukko 13). Neljä pääluokkaa sai eniten mainintoja ja erosi selvästi muista. Kaikista maininnoista 50,2 % oppilaista piti parhaimpana kiusaamisen ehkäisemisenä mallia, joka sisältää valvonnan → puuttumisen → rangaistuksen. Pojat (57,4 %) kannattivat tätä mallia enemmän kuin tytöt (43,0 %). Tytöt (17,6 %) pitivät opettajan roolia kiusaamisen ehkäisemisessä tärkeämpänä kuin pojat (5,6 %). Tytöt (16,6 %) korostivat poikia (7,7 %) enemmän oppilaiden välistä kannustamista. Tytöt (12,1 %) ja pojat (9,2 %) olivat lähes yhtä mieltä siitä, että kiusaamista

voitaisiin ehkäistä sopimusten ja kasvatuskeskustelujen avulla. Pojat (7,7 %) kannattivat kiusaajalle kostamista enemmän kuin tytöt (0,4 %).

TAULUKKO 13. Kiusaamisen ehkäisemisen keinot liikuntatunneilla sukupuolten antamien mainintojen mukaan luokiteltuina (%)

	Sukupuoli		
	Tyttöjen maininnat	Poikien maininnat	Yhteensä
Valvonta → puuttuminen → rangaistus	43,0	57,4	50,2
Oppilaat toisten kannustajina, heidän tehtävissään	16,6	7,7	12,2
Opettaja yhteisöllisen toiminnan rakentajana ja turvaajana	17,6	5,6	11,6
Sopimukseen tähtäävät laaja-alaiset kasvatuskeskustelut	12,1	9,2	10,7
Oman käyttäytymisen muuttaminen	3,7	4,6	4,1
Kiusaajalle kostaminen	0,4	7,7	4,0
Liikuntatunnin rakenteelliset muutokset	3,3	3,1	3,2
Kiusatun puolustaminen	1,8	2,6	2,2
Muut tavat	1,5	2,1	1,8
Yhteensä	100 % (n=272)	100% (n=195)	100% (n=467)

Kysyttäessä oppilailta kiusaajan rankaisemisen tarpeellisuudesta, saatiin vastaukseksi, että 93,0 % mielestä kiusaajalle pitää antaa rangaistus ja 7 % mielestä ei pidä antaa rangaistusta. Luokka-asteittain tarkasteltuna eniten rangaistusta vaati 7. luokan tytöt (97,9 %) ja vähiten rangaistuksen kannalla oli 90 % kaikista 8. luokkalaisista. Luokka-asteiden ja rankaisemisen välillä ei ollut tilastollista eroa (Taulukko 14).

TAULUKKO 14. Kiusaajan rankaiseminen luokka-asteen ja sukupuolen mukaan ilmoitettuna (%). (X^2 -testi)

	7.lk.		8.lk.		9.lk.		Yhteensä
	Tyttö	Poika	Tyttö	Poika	Tyttö	Poika	
Pitää rangaista	97,9	89,4	90,0	90,0	94,9	96,1	93,0
Ei pidä rangaista	2,1	10,6	10,0	10,0	5,1	3,9	7,0
Yhteensä	100 % (n=40)	100 % (n=47)	100 % (n=50)	100 % (n=40)	100 % (n=59)	100 % (n=51)	100% (n=295)

$X^2= 2.38$, $df= 2$, $p= .355$

Kaikista annetuista vastauksista syntyi kaksitoista erilaista rangaistustapaa (Taulukko 15). Eniten mainintoja kaikista tavoista sai jälki-istunto (41,7 %), jonka pojista mainitsi 46,3 % ja tytöistä 37,0 %. Toiseksi yleisin oli puhuttelu (15,2 %) ja kostorangaistus (10,8 %). Pojat pitivät kostorangaistusta toiseksi yleisempänä rangaistustapana kun se tyttöjen keskuudessa oli toiseksi viimeinen rangaistustapa, saaden 2,0 % maininnoista, yhdessä liikuntanumeron laskemisen kanssa.

TAULUKKO 15. Liikuntatunnilla toisia kiusanneen oppilaan rangaistustavat luokiteltuina sukupuolen antamien vastausten lukumäärästä ilmoitettuna (%)

	Sukupuoli		
	Tyttöjen maininnat	Poikien maininnat	Yhteensä
Jälki-istunto	37,0	46,3	41,7
Puhuttelu	21,6	8,8	15,2
Kostorangaistus	2,0	19,7	10,8
Yhteydenotto vanhemmille/huoltajille	6,6	6,8	6,7
Liikuntatunnilta poistaminen	3,6	6,1	4,9
Kasvattava keskustelu	8,0	1,4	4,7
Liikuntatunnin ylimääräiset fyysiset tehtävät	4,0	4,0	4,0
Anteeksipyyntö	5,6	1,4	3,5
Teon hyvittäminen	5,6	0,7	3,1
Koulusta erottaminen	3,0	2,7	2,8
Liikuntanumeron laskeminen	2,0	0,7	1,4
Muut rangaistukset	1,0	1,4	1,2
Yhteensä	100% (n=200)	100% (n=147)	100% (n=347)

9 POHDINTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää yläkoulun liikuntatunneilla tai niiden yhteydessä olevissa tilanteissa esiintyvän koulukiusaamisen yleisyyttä, kiusaamistapojen käyttöä sekä miltä erilaisten kiusaamistapojen kohteeksi joutuminen oppilaiden mielestä tuntuu. Lisäksi selvitettiin, miten kiusaamista voitaisiin ehkäistä, minkälainen oppilas liikuntatunneilla kiusaa toisia ja minkälaista oppilasta kiusataan sekä kiusaajan rankaisemisen tarpeesta ja rangaistustavoista. Sekä kiusatuksi joutumisen että kiusaajien yleisyyttä tarkasteltiin luokka-asteiden välillä. Kiusatun kokemien kiusaamistapojen eroja vertailtiin sukupuolen mukaan. Kiusaajan käyttämien kiusaamistapojen eroja tarkasteltiin sukupuolen mukaan. Erilaisen kiusaamisen kohteeksi joutumisen aiheuttamia tuntemuksia tarkasteltiin sukupuolen mukaan. Sukupuolen mukaan vertailtiin myös kiusaamisen ehkäisemistapoja, kiusaavan ja kiusatun oppilaan luonnehdintaa sekä rangaistustapoja. Rangaistuksen aiheellisuutta vertailtiin luokka-asteiden mukaan.

Tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan yläkoulun liikuntatunneilla kiusatuksi luokiteltuja on 2,3 %. Eniten kiusattuja oli 8. luokalla (4,3 %) ja vähiten 7. luokalla (1,0 %). Kiusattujen määrät eivät eronneet tilastollisesti luokka-asteiden mukaan. Penttiniemi (2006) tutki kiusaamista sekä koulussa että liikuntatunneilla opinnäytetyössään vertailemalla kahta yläkoulua. Hänen tuloksien mukaan liikuntatunneilla joutuu usein kiusatuksi noin 2 % oppilaista, kun yhdistetään keskenään nämä kahden koulun tulokset. Koulukohtaisesti tarkasteltuna toisessa koulussa oli 2,7 % ja toisessa 1,0 % usein kiusattuja. Rätty (1999) tutki koulukiusaamista opinnäytetyössään ala-asteen 4.–6. -luokkalaisten keskuudessa ja sai tuloksen että 10 % oppilaista oli joutunut kiusatuksi liikuntatunneilla. Marvaila (1995) havaitsi opinnäytetyössään, että yläkoululaisista 6 % oli kiusattu liikuntatunneilla. Tutkimukseni tuloksia kiusattujen määrästä voi pitää samansuuntaisina kuin Penttiniemen (2006) opinnäytetyössä. Koulukiusaaminen vähenee iän myötä, joten ala-asteella kiusaaminen on yleisempää kuin yläkoulussa – tätä käsitystä tukee Rädyn (1999) opinnäytetyön lisäksi myös Olweuksen (1992, 21), Frisen ym. (2007) sekä WHO-koululaistutkimuksen (2009/2010, 192, 195–197) tulokset.

Edellinen kappale osoitti, että koulukiusaamista esiintyy myös liikuntatunneilla.

koulun liikuntatunneilla kiusattuja on noin 10 % kun taas yläkoulussa heitä on 2–3 %. Liikuntatunneilla kiusatuksi joutuneiden oppilaiden määrät ovat samansuuntaisia, kuin mitä Salmivalli (2003, 14) esittää, koskien kaikkia peruskouluikäisiä oppilaita. Hänen mukaansa kiusatuksi joutuu 5–15 prosenttia oppilaista.

Tutkimukseni mukaan liikuntatunnilla kiusatulla oppilaalla voi olla kaksitoista luokiteltua piirrettä. Näistä piirteistä viisi erottui saamiensa mainintojen perusteella toisista. Tämän perusteella voidaan todeta, että kiusattu oppilas on liikunnassa muita huonompi, persoonaltaan erilainen, itsetunnon heikko, ryhmästä syrjässä oleva ja ylipainoinen. Pojat olivat tyttöjä vahvemmin sitä mieltä, että kiusattu on liikunnassa muita huonompi. Tytöt pitivät kiusattua itsetunnon heikompana ja ryhmästä syrjässä olevampana kuin pojat. Pojat eivät pidä kiusattua oppilasta niin syrjässä olevana kuin tytöt. Sukupuolet ovat samaa mieltä siitä, että kiusattu on persoonaltaan erilainen kuin muut ja että hän on ylipainoinen. Rätty (1999) sai alasteen 4.–6. -luokkalaisten liikuntatunnilla esiintyvää kiusaamista käsitelleessä opinnäytetyössään samansuuntaisia tuloksia kuin minäkin. Hänen tutkimista oppilaista suurin osa piti liikuntataitoja yleisimpänä kiusatuksi johtumisen syynä. Toiseksi yleisin syy oli ulkonäkö. Tutkimuksessani persoonallinen erilaisuus, joka sisältää muuan muassa ulkonäön- ja käyttäytymisen erilaisuuden oli toiseksi yleisin kiusaajaa luokitteleva piirre. Kiusattu saattaa olla huono liikunnassa ja hän kärsii heikosta itsetunnosta. Usein kiusaaja on myös arka, hiljainen, epävarma ja herkkä, jolla sosiaaliset- ja ongelmanratkaisutaidot ovat huonommat kuin toisilla. Jotkut kiusatut viihtyvät enemmän aikuisten kuin ikätovereidensa kanssa. (Smokowski & Kopasz Holland 2005.) Tutkimuksessani kiusatun piirteiden luokittelusta voidaan todeta, että kaikkia niitä piirteitä leimaa erilaisuus ja poikkeavuus valtavirran edustamista ominaisuuksista (ks. s.12–13). Hamaruksen ja Kaikkosen (2007) mukaan tästä erilaisuudesta seuraa toiseutta, toisarvoisuutta.

Tutkimuksen mukaan kaikista yleisin kiusatuksi joutumisen muoto on verbaalinen tapa. Pojat joutuvat useimmiten fyysisen ja tytöt epäsuoran kiusaamisen kohteeksi. Tyttöjen kiusaamista voista fyysinen kiusaaminen on kaikista harvinaisinta ja poikien osalta vastaavasti epäsuora kiusaaminen. Pojat kokevat tyttöjä enemmän verbaalista ja fyysistä kiusaamista, mutta epäsuoran kiusaamisen osalta ei ole eroa. Useiden opinnäytetöiden mukaan verbaalinen kiusatuk-

si joutumisen tapa on liikuntatunneilla yleisin, joka on useimmiten haukkumista, nimittelyä ja hännäämistä (Marvaila 1995; Rätty 1999; Aunola & Peltonen 2002; Penttiniemi 2006). Penttiniemi (2006) huomasi myös että pojat olivat joutuneet tyttöjä enemmän fyysisen kiusaamista-
van kohteeksi, mutta hän ei löytänyt sukupuolten välillä tilastollista eroa. Penttiniemi raportoi myös, että yleisin tyttöjen kiusatuksi joutumisen tapa oli syrjiminen ja ryhmän ulkopuolelle jättäminen. Minun sekä Penttiniemen (2006) tutkimustulosten mukaan poikia kiusataan enemmän fyysisillä kiusaamismuodoilla kuin tyttöjä. Tätä ilmiötä tukee Höistadin (2003, 108) mukaan se, että poika-kiusaaja on usein fyysisesti vahvempi kuin kiusattu, vaikkei itse fyysisyys tee kenestäkään kiusaajaa.

Liikuntatunneilla kiusaajiksi luokiteltuja oppilaita oli 1,3 %. Kiusaajia oli eniten 7. luokalla (2,0 %) ja vähiten 9. luokalla (0,9 %), mutta kiusaajien määrät eivät eronneet tilastollisesti luokka-asteiden välillä. Penttiniemi (2006) raportoi koulukiusaamista käsittelevässä opinnäytetyössään, että kahdessa tutkimuksessa yläkoulussa usein kiusaavia oppilaita oli 1,4 % ja toisessa 1,0 %. Penttiniemi sisällyttää ”usein” käsitteeseen kaksi luokkaa: ”noin kerran viikossa” sekä ”useita kertoja viikossa”. Nämä määrät ovat yhdenmukaisia tutkimuksessani saami-
ni tulosten kanssa. Penttiniemen (2006) mukaan näissä kahdessa tutkimuksessa koulussa oli 18 % ja 26 % oppilaita, jotka olivat kiusanneet harvoin tai satunnaisesti viimeisten muutamien kuukausien aikana. Penttiniemi sisällyttää ”harvoin ja satunnaisesti” käsitteeseen luokat: ”muutamana kerran lukukauden aikana” sekä ”2–3 kertaa kuukaudessa”. Rätty (1999) esittää opinnäytetyössään, että kuudennen luokan liikuntatunneilla kiusaajia on 10 %, joista suurin osa on poikia. Saami-
neni tutkimustulosteni mukaan, kiusaajiksi luokiteltujen oppilaiden määrät yläkoulun liikuntatunneilla ovat yhdenmukaisia Penttiniemen raportoimien tulosten suhteen. Verrattaessa minun ja Rätty (1999) saamia tutkimustuloksia luokiteltujen kiusaajien määrästä voidaan todeta, että kiusaajien määrä vähenee iän mukaan. Tämä kiusaamisilmiön iänmukainen vähentyminen tuli esille myös, kun vertailin edellä kiusattujen määrää ikäryhmien suhteen. Tätä havaitsemaani koulukiusaamisen iänmukaista vähentymistä tukee myös Terveiden ja hyvinvointilaitoksen tekemä kysely, jossa kiusaajiksi luokiteltuja yläkoulun oppilaita on 4 % ja lukiossa heitä on 2 % (THL, kouluterveyskysely 2013). Olweus (ks. s.12) selittää kiusaajien määrän vähentymistä sillä, että heidän suosionsa vähenee iän mukaan. Mikä voisi selittää kiusaamisilmiön vähentymisen iän kasvaessa? Tähän kysymykseen vastauksena voisi olla se,

että ihminen oppii ja kasvaa iän karttuessa. Opettamisen seurauksena ihminen oppii muitakin vuorovaikutustaitoja kuin aggressiivisen käyttäytymisenmallin. Henkinen kasvu auttaa ihmistä hyväksymään erilaisten ihmisten olemassaolon.

Tämän tutkimuksen mukaan liikuntatunneilla kiusaavalla oppilaalla voi olla kolmesta eri luokiteltavaa piirrettä. Näistä piirteistä nousi vahvimmin esille viisi luokkaa, jotka saivat kaikista maininnoista 71 %. Maininnoista syntyneen luokittelun perusteella voidaan todeta, että kiusaaja on ylimielisesti käyttäytyvä, liikunnassa hyvä oppilas, persoonallisia ongelmia omaava (mm. huono itsetunto), kognitiivisesti heikko ja ”kovista” esittävä oppilas. Samalla kiusaajalla ei välttämättä ole näitä kaikkia piirteitä, koska sukupuolten antamien mainintojenkin perusteella kiusaajasta ei olla täysin samaa mieltä. Tyttöjen mukaan kiusaajalla on seuraavia piirteitä: ylimielisesti käyttäytyvä, persoonallisia ongelmia omaava, kognitiivisesti heikko ja suosittu. Poikien mukaan kiusaajan piirteitä ovat seuraavat: hyvä liikunnassa, ylimielisesti käyttäytyvä, kognitiivisesti heikko ja ”kovista” esittävä. En löytänyt opinnäytetöitä tai tutkimuksia siitä, minkälaisia piirteitä liikuntatunnilla kiusaavalle oppilaalle ovat muut luokitelleet. Tämän takia saatuja tuloksia pitää vertailla yleisesti koulukiusaajan piirteisiin ja etsiä yhdistäviä ja erottavia tekijöitä. Huolimatta sukupuolten välisistä lievistä kiusaajan piirteiden eroavaisuuksista, voidaan tutkimustulosteni olevan samansuuntaisia kuin kiusaajan piirteistä on aikaisemmin esitetty. Laine kuvailee (2005, 219–220) koulukiusaajaa aggressiiviseksi, impulsiiviseksi, itsekeskeiseksi ja huonosti itseään kontrolloivaksi. Lisäksi kiusaajalla on usein puutteelliset sosiaaliset tiedot ja taidot. Smokowskin ja Kopasz Hollandin (2005) mukaan useimmilla kiusaajilla on yhteisiä piirteitä; näitä ovat aggressiivisuus, tuhoisuus ja toisten hallitsemisesta nauttiminen. Lisäksi kiusaajalla on huono itsetunto ja hänen koulusavutuksensa ovat matalammat kuin muilla. Kiusaaja voi olla suosittu aggressiivisten oppilaiden keskuudessa ja kiusaamisella kiusaaja pyrkii saamaan itselleen huomiota ja hyväksyntää. Tässä tutkimuksessa liikuntatunneilla kiusaavaa oppilasta kuvailtiin samansuuntaisilla käsitteillä kuin, mitä taustakirjallisuudessa kiusaajaa on luonnehdittu (ks. s.11–12). Tutkimukseni nosti esille sen, että kiusaaja on usein liikunnassa hyvä, kun taas kiusattu ei tällaista mainintaa saanut. Liikunnanopettajan tulisinkin opetuksessaan huomioida näitä oppilaita, jotka ovat hyviä liikunnassa, ja käyttäytyvät usein aggressiivisesti muita kohtaan.

Tämän tutkimuksen mukaan kiusaajan yleisimmin käyttämä kiusaamismuoto on verbaalinen tapa ja harvinaisin fyysinen tapa. Verbaalisen kiusaamismuodon luotettavuutta yleisimpänä kiusaajan käyttämänä tapana tukee edellä esittämäni tulos, jonka mukaan kiusattu oppilas kokee tullessa usein kiusatuksi verbaalisesti. Tyttöjen yleisimmät kiusaamistavat ovat verbaalinen ja epäsuora tapa. Poikien yleisimmät kiusaamistavat ovat verbaalinen ja fyysinen tapa. Pojat käyttivät kiusaamistilanteissa fyysisistä kiusaamistapaa useammin kuin tytöt. Koulukiusaamista selvittäneet opinnäytetyöt (Marvaila 1995; Rätty 1999; Aunola & Peltonen 2002; Penttinen 2006) tukevat tuloksiani siinä, että verbaalinen kiusaamistapa on kaikista yleisin kiusaamismuoto, myös poikien keskuudessa. Näissä edellä mainituissa opinnäytetöissä verbaalisesta tavasta eniten mainintoja saivat haukkuminen ja nimittely.

Tämän tutkimuksen mukaan fyysisen, verbaalisen ja epäsuoran kiusaamisen kohteeksi joutuminen tuntuisi oppilaasta vähintään melko pahalta. Tyttöjen ja poikien mielestä epäsuoran kiusaamistavan kohteeksi joutuminen tuntuisi heistä kaikista pahimmalta, joka sijoittui skaalalla ”melko pahan” ja ”pahan” väliin. Oppilaiden mielestä verbaalinen kiusaaminen oli näistä kolmesta kiusaamistavoista vähintään pahalta tuntuva, joka kuitenkin luokiteltiin ”melko pahaksi”. Tytöt pitävät kaikkia kiusaamistapoja merkitsevästi pahempina kuin pojat. Rätty (1999) tutki opinnäytetyössään koulukiusaamista ala-asteen 4.–6. -luokkalaisten keskuudessa ja kysyi tutkittavilta strukturoidulla kyselylomakkeella, miltä kiusaamisen kohteena oleminen tuntuu? Oppilaiden mielestä kiusaaminen tuntuu eniten ärsyttävältä ja se myös masentaa/ahdistaa. Huomionarvoista Rättyä raportoimassa tuloksessa on se, että 27:stä vastanneesta vain kolmen oppilaan mielestä kiusaamisen kohteena oleminen ei tunnu miltään. Esikoululaisetkin kokevat epämiellyttäväksi tilanteen, jossa joutuvat toistuvan ärsyttämisen ja kovistelun kohteeksi (Ketola & Lång 2011, 22). Kiusatuksi joutumisen aiheuttamia tuntemuksia ei ole laajemmin tutkittu, mutta näiden kahden opinnäytetyön tulokset ovat samansuuntaisia kuin omat tuloksenikin. Sen sijaan koulukiusaamisen seurauksista on tutkimuksia (ks. s.15). Niiden keskeisin viesti on se, että kiusaamisen kohteeksi joutuminen on aina traumaattinen kokemus, se laskee kiusatun itsetuntoa, lisää pelon ilmapiiriä ja vähentää kouluviihtyvyyttä. Koulukiusaamisen seurauksien näkökulmasta tarkasteltuna saamani tulokset osoittavat kaikkien kiusaamismuotojen kohteeksi joutumisen tuntuvan oppilaan mielestä aina vähintäänkin melko pahalta. Tästä pahasta tuntemuksesta seuraa usein negatiivisia asioita, kuten koulupelkoa.

Tutkimukseni mukaan liikuntatunnilla esiintyvää kiusaamista voi ehkäistä yhdeksällä eri tavalla. Näistä oppilaiden esittämistä tavoista neljä erottui selvästi saamillaan kannatuksillaan muista. Nämä neljä luokkaa saivat kaikista maininnoista 84,7 %. Oppilaat pitävät parhaimpana kiusaamisen ehkäisemistapana mallia, joka sisältää valvonnan → puuttumisen → ja rangaistuksen. Toiseksi parhaimpana tapana on se, että oppilaat kannustavat toisiaan kaikissa liikuntatunnilla olevissa tehtävissä. Kolmanneksi parhaimpana oppilaat pitävät sitä, että liikunnanopettaja rakentaa ja turvaa tunteilla yhteisöllisen toiminnan. Neljänneksi parhaimpana ehkäisemisen keinona oppilaat pitävät laaja-alaisia kasvatuskeskusteluja, jotka tähtäävät siihen, ettei ketään kiusata liikuntatunneilla tai niihin liittyvissä tilanteissa. Rädyn (1999) opinäytetyössä 88 % vastanneista toivoi kiusaamisesta puhuttavan opettajille tai vanhemmille. Muita ehkäisemistapoja olivat erilaiset rangaistukset, kiusatun tukeminen ja yhteiset keskustelut luokan kanssa. Kuten Rädyn (1999) tutkiman ala-asteen ja tämän tutkimuksen yläkoulu-
laisten mielestä kiusaamisen ehkäiseminen on ensisijassa opettajan ja vanhemman vastuulla. Tutkittavani korostivat tätä seikkaa siten, että opettajan tulee valvoa oppilaita, rakentaa oppitunti yhteisölliseksi ja keskusteltava oppilaiden kanssa kiusaamisesta ja sen ehkäisemisestä. Salmivalli (2003, 55) pitää opettajan ja oppilaiden välisiä kasvatuskeskusteluja tärkeänä, koska niiden avulla voidaan vaikuttaa oppilaiden asenteisiin ja sitä kautta heidän käyttäytymiseen. Oppilaiden vastuulle kiusaamisen ehkäisemisessä jää toisten oppilaiden kannustaminen ja tukeminen. Tutkimukseni tulokset, kiusaamisen ehkäisemiseksi, myötäilevät taustakirjallisuudessa esitettyjä keinoja (ks. kappale 5). Ehkäisemisen tulee kohdistua yksilö-, luokka- ja koulutasoon. Oppilaiden vastauksista ei tullut ehdotuksia kiusaamisen ehkäisemiseksi koulutasolle, johtuen siitä, ettei kyselylomakkeessa ollut tähän liittyvää kysymystä. Tässä tutkimuksessa oppilaiden esittämät neljä eniten mainintoja saaneet kiusaamisen ehkäisykeinot sopivat parhaiten Hamaruksen kehittämän Vaakamallin kanssa (ks. kappale 5.3), jossa keskeisimmät asiat liittyvät toimintaympäristöön ja hyvinvointiin. Vaakamallissa opettajan tehtävänä on ehkäistä kiusaamista ja luoda yhteisöllinen toimintaympäristö. Oppilaiden neljästä eniten mainintoja saaneista kiusaamisen ehkäisemisen malleista kaikki ovat ensisijaisesti opettajan tehtävänä. Toisten oppilaiden kannustaminen voidaan nähdä sekä opettajan että oppilaan tehtävänä. Vaakamallissa tuodaan esille myös eettinen tietoisuus toisia ihmisiä kohtaan ja heidän arvostamisensa. Liikunnanopettajan tulisi ottaa myös eettiset asiat käsittelyyn kun hän toteuttaa laaja-alaisia kasvatuskeskusteluja oppilaidensa kanssa. Fuller ym. (2013) esittävät

artikkelissaan, että liikunnanopettajalla, positiivisena roolimallina on tärkeä merkitys oppilaiden käyttäytymisen kannalta. Opettajan positiivinen roolimalli yhdistettynä kunnioittavaan oppimisympäristöön vähentää kiusaamista liikuntatunnilla. Tällöin toimittaessa liikuntatunnilla oppilaat kannustavat ja tukevat toisiaan, pelaavat reilupelin säännöillä, kukin parhaansa yrittäen, nauttien liikunnasta, ovat luovia ja pystyvät toimimaan eri rooleissa peleissä ja liikuntatilanteissa. Lisäksi kunnioittavassa ympäristössä opettajan on mahdollista opettaa oppilaille ongelmanratkaisu- ja yhteistyötaitoja sekä rohkaista oppilaita kertomaan opettajalle mahdollisesta kiusaamisesta.

Tämän tutkimuksen mukaan, 93 % vastanneista oppilasta oli sitä mieltä, että liikuntatunnilla kiusaavaa oppilasta pitää rangaista. Kaikki luokka-asteet pitivät rankaisemista yhtä tärkeänä. Liikuntatunnilla kiusaavan oppilaan rangaistusten tarpeellisuutta ei ole kysytty oppilailta suoraan koulukiusaamista käsittelevissä tutkimuksissa. Vaikuttaa siltä, että rangaistukset liittyisivät kiusaamisen ehkäisemiseen, sillä Rätty (1999, 50) raportoi opinnäytetyössään, että ala-asteen oppilaat esittävät kiusaamisen ehkäisykeinoina mm. kiusatun puolustamista, keskustelua luokan kanssa ja erilaisia rangaistuksia. Olweuksen (ks. kappale 5.2) laatima kiusaamisen ehkäisemisohjelma tukee sekä Rädyn että minun saamiani käsityksiä siitä, että oppilaan rankaiseminen on yksi luokkatason kiusaamisen ehkäisemisen tapa. Rangaistus tulee antaa silloin, kun sääntöjä tai hyväksyttävän käyttäytymisen rajoja on rikottu (ks. s.18). Minkälaisia rangaistustapoja oppilaat esittivät? Oppilaiden antamista vastauksista syntyi luokittelun jälkeen kaksitoista erilaista rangaistustapaa, joista kolme tapaa erottui selvästi muista, muodostaen vastauksista 67,7 prosentin osuuden. Oppilaiden mielestä kiusaajaa tulee rangaista jälki-istunnolla, puhuttelulla ja kostamalla hänelle tekonsa. Molemmat sukupuolet kannattavat eniten jälki-istuntoa, mutta seuraavien kahden rangaistustapojen osalta sukupuolet eroavat toisistaan. Tyttöjen toiseksi eniten kannattama rangaistusmuoto on puhuttelu, kun taas pojat kannattavat toisena muotona kiusaajalle kostamista. Pojilla puhuttelu saa kolmanneksi eniten kannatusta, kun taas tyttöjen keskuudessa vastaavalle sijalle pääsee kasvatuskeskustelut kiusaajan kanssa. Sukupuolten antamien vastausten perusteella voidaan todeta, että tyttöjen rangaistutavoissa korostuu verbaalisuus ja henkisyys kun taas pojilla non-verbaalisuus ja fyysisuus. Poikien esittämä, ”kiusaajalle kostaminen”, tulee jättää pois rangaistustapana, koska se vain pahentaisi kiusaamisongelmaa. Samaa mieltä on myös Olweus, joka toteaa, että rangais-

tukset eivät saa olla ruumiillisia. (ks. s.18). Mitä liikunnanopettaja voisi oppia oppilaiden ehdottamista rangaistustavoista? Ensinnäkin, opettajan tulisi noudattaa tyttöjen esittämää linjaa, jossa korostuu kasvatukselliset keinot. Toiseksi, opettajan ei tarvitse vähätellä perinteeksi muodostunutta jälki-istuntoa hyvänä rangaistustapana, koska tulosteni mukaan oppilaat antavat sille suurimman tuen.

Tämän pro gradu -tutkielman aineisto kerättiin keväällä 2012. Tutkittavien perusjoukon muodosti kaikki Suomen yläkoulujen oppilaat, joista minulla oli tarkoitus valita tähän tutkimukseen satunnaisella otannalla edustava otos, koska se olisi lisännyt tutkimuksen luotettavuutta. Useiden yläkoulujen kieltäytyttyä osallistumaan tutkimukseeni, jouduin luopumaan valitsemastani otantamenetelmästä ja vaihtamaan sen harkinnanvaraiseen otantaan. Satunnaisella otantamenetelmällä parannetaan tutkimuksen luotettavuutta, kun taas ei-sattumanvarainen, tutkijan subjektiiviseen valintaan perustuva menetelmä heikentää sitä (Metsämuuronen 2005, 53). Koska jouduin valitsemaan ensimmäisen tutkimukseen vapaaehtoisesti osallistuvan yläkoulun, niin pidän tutkimuksen kohdejoukkoa yhtenä näytteenä, jonka esittämiä tuloksia ei voida yleistää tutkittavien perusjoukkoon. Tästä huolimatta saatuja tuloksia ei pidä väheksyä, vaan niitä voi käyttää ajattelun herättäjinä sekä uusien toimintamallien suunnittelun apuna, niin tieteellisissä keskusteluissa kuin käytännön opetustyössäkin.

Vaikka kiinnostus tutkimukseeni osallistumiseen oli alussa usean koulun johdon osalta negatiivinen, niin silti oppilaat suhtautuivat tähän positiivisesti, jos mittarina käytetään vastusprosenttia, joka oli 84,6 %. Mikä saattoi vaikuttaa siihen, että oppilaat vastasivat noin suurella vastausprosentilla arkaan aiheeseen? Ensinnäkin, kyselylomake oli pyritty suunnittelemaan yksinkertaiseksi ja helposti vastattavaksi. Kyselylomake muodostui sekä strukturoiduista monivalintakysymyksistä että avoimista kysymyksistä. Toiseksi, vastausprosenttia nosti se, että kyselyyn vastaaminen suoritettiin luokanvalvojan tunnin aikana, eikä esim. lattialla liikuntasalissa. Vaikka kyselylomakkeen oli kolmen sivun pituinen, niin silti oppilaat vastasivat siihen hyvin, ja tämä sen takia, koska oppilaille annettiin riittävästi vastausaikaa sekä asialliset kirjoitustilat. Tutkimuksen ulkoisen luotettavuuden tarkastelun osalta totesin edellä, ettei saamiani tuloksia voi yleistää ei-satunnaisen otannan takia. Sisäisellä luotettavuudella tarkastellaan mittareiden kykyä mitata sitä, mitä on tarkoituskin. Käyttämieni strukturoitujen mittareiden

den sisäinen yhdenmukaisuus oli hyvä, koska Chronbachin alfa-kertoimet olivat $>.60$. Avointen kysymysten luotettavuus oli myös hyvä, koska kysymysten 8. ja 9. vastauksista syntyi samansuuntaiset pääluokat. Kysymysten 10.–12. synnyttämiä pääluokkien vastausten luotettavuutta arvioitiin muihin tutkimuksiin ja niiden todettiin olevan yhdenmukaisia niiden kanssa. Menetelmällisesti arvioituna oli hyvä käyttää erilaisiin asteikkoihin perustuvia monivalintakysymyksiä sellaista asiaa kysyttäessä, josta on jo paljon teoretietoa. Näitä olivat kyselylomakkeessani olevat 20 erilaista kiusaamistapaa sekä kiusatuksi joutumisen ja kiusaamisen useutta mitanneet skaalat. Avointen kysymysten esittäminen on silloin suotavaa, kun halutaan tutkittavan kertoa oikeasti se, mitä hän kysymyksestä ajattelee, eikä pakoteta häntä valitsemaan annetuista vastausvaihtoehdoista. Tulosten analyysien vaiheesta voidaan erottaa käyttämäni triangulaatio, jossa kvantitatiivista menetelmää täydentää kvalitatiivinen menetelmä. Kvantitatiivisen analyysimenetelmän luotettavuutta pidin hyvänä, koska käytin vain osaamiani menetelmiä. Analysoin avoimet kysymykset sisällönanalyysin avulla, joka on yksi kvalitatiivinen tutkimusperinteen menetelmä. Käytin sisällönanalyysiä vastauksissa esiintyvien merkitysten luokitteluun, ja kvantifioin ne matemaattisesti, mainintojen lukumäärien ja prosenttien muotoon. Tällä menettelytavalla halusin pitäytyä valitsemassani kvantitatiivisessa tutkimusotteessa myös kvalitatiivisina pidettyjen avointen kysymysten osalta. Metsämuuronen (2005, 245) suosittelee myös valitsemaan joko kvantitatiivisen tai kvalitatiivisen tutkimusotteen päälähestymistavaksi, koska silloin toinen tukee toista ja sitä luotettavampaa saatu tieto on.

Tämä tutkimus vahvisti jo olemassa olevaa tietoa liikuntatunneilla ja niiden yhteydessä tapahtuvasta koulukiusaamisesta. Tutkimus ei tuonut mitään uusia asioita kiusaamisesta. Pidän tutkimuksen tulosten tärkeimpänä merkityksenä sitä, että ne muistuttivat koulukiusaamisen olemassaolosta, myös liikuntatunneilla. Yläkoulun liikuntatunneilla kiusattuja on noin kaksi prosenttia ja kiusaajia noin yhden prosentin verran. Nämä määrät saattavat vaikuttaa pieniltä, mutta kaikilla opetukseen osallistuvilla oppilaille pitää olla oikeus turvalliseen oppimisympäristöön. Opetuksen järjestäjällä on vastuu suojata oppilaita väkivallalta ja kiusaamiselta. (Perusopetuslaki 1998/628, 29§.) Kysyttäessä kiusaamisen ehkäisykeinoista tämän tutkimuksen osallistuneilta, niin puolet vastanneista oppilaista oli sitä mieltä, että ensisijaisesti opettajalle kuuluu valvoa, ettei ketään kiusata. Tällainen oppilaiden antama vastaus noudattelee vahvasti perusopetuslain henkeä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2004, 18) korostaa

myös, että oppimisympäristön tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallinen, jotta se voisi tukea oppilaan kasvua ja oppimista. Tutkimukseni tuloksia voisi käytännössä hyödyntää siten, että jokainen liikuntatunti sisältäisi seuraavanlaisia periaatteita: Opettaja käyttää opetuksessaan menetelmiä, jotka mahdollistavat yhteisöllisen toiminnan. Tunneilla on tehtäväorientoitunut oppimislampi, jossa oppilaat kannustavat ja tukevat toisiaan. Opettajan ja oppilaiden välillä on vuorovaikutuksellinen suhde, joka mahdollistaa kasvatuskeskustelut. Opettaja suojaa oppilaita kiusaamiselta valvonnalla.

Tämä tutkimus herätti minussa seuraavanlaisen jatkotutkimusehdotuksen. Olisi mielenkiintoista selvittää miksi ala- ja yläkoulun liikuntatunneilla tai niihin liittyvissä tilanteissa sekä kiusattujen että kiusaajien määrissä on niin suuret erot. Tällainen kiinnostava jatkotutkimuskohde nousi esille vertaillen tutkimuksesta saamiani tuloksia muihin tutkimuksiin. Huomioni kiinnittyi siihen että alakoululaisia kiusataan samoilla tavoilla kuin yläkoululaisiakin. Alakoululaiset kertovat samansuuntaisia kiusaamisen ehkäisemisen malleja kuin yläkoululaiset sekä he myös kuvailevat liikuntatunneilla kiusattu ja kiusaajaa oppilasta lähes samoilla käsitteillä kuin yläkoululaisetkin. Miksi näistä monista yhdenmukaisuuksista huolimatta alakoulun liikuntatunneilla on enemmän kiusattuja ja kiusaajia kuin yläkoulun liikuntatunneilla? Johtuuko luokka-asteiden välinen ero vain siitä, etteivät alakoulun luokanopettajat liikuntaa opettaessaan toteuta oppilaiden eniten ehdottamia keinoja kiusaamisen ehkäisemiseksi, jotka olivat: valvonta → puuttuminen → rangaistus, oppilaat toisten kannustajina heidän tehtävissään, opettaja yhteisöllisen toiminnan rakentajana ja turvaajana sekä kiusaamattomuuteen tähtäävät laaja-alaiset kasvatuskeskustelut. Edellä esitettyä jatkotutkimusta voisi menetelmällisesti selvittää strukturoidulla kyselylomakkeella, jossa voisi olla myös avoimia kysymyksiä. Kyselyn suorittamista suosittelen sen takia, koska se on nopea ja helppoa toteuttaa vaikka nettikyselynä. Kyselyn tulisi vähintään antaa tutkijalle vastauksia kiusattujen ja kiusaajien määrästä. Tulosten analysoinnin jälkeen tutkija tekee intervention liikuntaa opettaville luokanopettajille, jossa ohjeistaa opettajia käyttämään opetuksessaan koulukiusaamisen ehkäisemisen keinoja. Yhden lukukauden mittaisen intervention jälkeen toistetaan kysely ja tutkitaan, mitä kiusattujen ja kiusaajien määrille tapahtui verrattuna ennen interventiota.

LÄHTEET

- Aunola, M. & Peltonen, R. 2002. Riemua, rimakauhua vai raakaa peliä. Koululiikuntakokemukset ja liikuntatunneilla tapahtuva kiusaaminen 6. – luokkalaisten silmin. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu – tutkielma. Viitattu 24.11.2010.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/10320/maraun.pdf?sequence=1>.
- Banks, R. 1997. Bullying in schools. Eric digest online. Viitattu 3.9.2011.
<http://ecap.crc.illinois.edu/pubs/ivpaguide/appendix/banks-bullying.pdf>.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K.M.J. & Österman, K. 1992. Direct & Indirect Aggression Scales (DIAS). Åbo Akademi University. Viitattu 9.4.2014.
<http://www.vasa.abo.fi/svf/up/dias.htm>.
- Craig, W.M. 1998. The relationship among bullying, victimisation, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences* 24, 123-130. Viitattu 2.5.2014.
http://psycserver.psyc.queensu.ca/craigw/Craig_1998.pdf.
- Frisen, A., Jonsson, A-K. & Persson, C. 2007. Adolescents perception of bullying: Who is the victim? Who is the bully? What can be to stop bullying? *Adolescence* 168 (42), 749–761.
- Fuller, B., Gulbrandson, K. & Herman-Ukasick, B. 2013. Bully prevention in the physical education classroom. *A journal for physical and sport educators* 26 (6), 3–8. Viitattu 27.4.2014.
<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08924562.2013.839425#.U11ACD-KDIU>.
- Hamarus, P. & Kaikkonen, P. 2007. Miten koulukiusaaminen syntyy ja kehittyy? Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. *Kasvatus* 38 (3), 228–239.
- Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia

kiusaamisesta. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden väitöskirjatyö.

Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen, Huomaa, puutu, ehkäise. Helsinki: Kirjapaja.

Harjunkoski, S. & Harjunkoski, R. 1994. Kiusanhenki lapsen kengissä. Koulukiusaaminen – haaste kasvattajalle. Juva: Kirjapaja.

Heikkilä, T. 2008. Tilastollinen tutkimus. 7. uudistettu painos. Helsinki: Edita.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Holopainen, M. & Pulkkinen, P. 2008. Tilastolliset menetelmät. 5. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

Holopainen, M., Tenhunen, L & Vuorinen, P. 2004. Tutkimusaineiston analysointi ja SPSS. Järvenpää: Yrityssanoma.

Höistad, G. 2003. Irti kiusaamisen kierteestä. Suom. Salla Korpela. Helsinki: Kirjapaja.

Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Rantanen, P. & Rimpelä, A. 2000. Bullying at school – an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence* 23, 661–674. Viitattu 2.5.2014. http://ac.els-cdn.com/S0140197100903518/1-s2.0-S0140197100903518-main.pdf?_tid=72c7f876-d50a-11e3-bd6c-00000aab0f01&acdnat=1399372840_0e756bf59e97aad6a7544c1affbebecf.

Keränen, K. 2006. Koulukiusaaminen, sosiaaliset suhteet, minäkäsitys ja fyysiset ominaisuudet peruskoululaisilla. Jyväskylän yliopisto. Liikuntatieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma. Viitattu 25.11.2010. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/9530/URN_NBN_fi_jyu-2006371.pdf?sequence=1.

Ketola, K & Lång, T. 2011. Kiusaamisen ehkäiseminen päiväkotikiusaamisessa. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 27.4.2014.

<http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/29003/Kirsi%20Ketola%20ja%20Tiina%20Lang%20Kiusaamisen%20ehkaisy%20paivakoti%20Menninkotkossa.pdf?sequence=1>.

KiVa Koulu. Viitattu 2.5.2014. <http://www.kivakoulu.fi>

Kämppe, K., Välimaa, R., Ojala, K., Tynjälä, J., Haapasalo, I. & Kannas, L. 2012.

Koulukokemusten kansainvälistä vertailua 2010 sekä muutokset Suomessa ja Pohjoismaissa 1994–2010 : WHO -koululaistutkimus (HBSC-Study). Opetushallitus, Terveystieteiden tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen seurantaraportit 2012:8. Viitattu 25.4.2014.

http://www.oph.fi/download/142520_Koulukokemusten_kansainvalista_vertailua_2010_seka_muutokset_Suomessa_ja_Pohjoismaissa_1994-2010_WHO-Koululaistutkimus_HBSC-Study_.pdf.

Laine, K. 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Keuruu: Otava.

Lämsä, A-L. (toim.) 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Miksi kertoisin, kun se ei auta? Raportti nuorten

kiusaamiskyselystä. 2009. Viitattu 29.4.2014. <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/71535356b3e7ab55ab9073c21ffdecf8/1398939716/application/pdf/8577382/MLL%20Kiusaamiskyselyraportti%20web.pdf>.

Marvaila, P. 1995. Koulukiusaaminen ja liikunta yläasteikäisten keskuudessa. Jyväskylän yliopisto. Liikuntakasvatuksen laitos. Pro gradu -tutkielma.

Merenheimo, J. 1990. Koulukiusaaminen ja siihen yhteydessä olevia tekijöitä. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia.

Mätsämuuronen, J. 2005. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 3.laitos. Helsinki: International Methelp.

Olweus, D. 1992. Kiusaaminen koulussa. Suom. Maija Mäkelä. Helsinki: Otava.

- Penttinen, S. 2006. Kiusaaminen koulussa ja liikuntatunnilla kahdeksannen luokan oppilaille. Jyväskylän yliopisto. Liikuntatieteiden laitos. Pro gradu –tutkielma. Viitattu 26.4.2014.
https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/9620/URN_NBN_fi_jyu-200727.pdf?sequence=1.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus. Viitattu 29.4.2014.
http://www.oph.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/oph/embeds/ophwwwstructure/139848_pops_web.pdf.
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628. Viitattu 29.4.2014.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628#L7P29>.
- Pikas, A. 1990. Irti kouluväkivallasta. Suom. Eeva Pilvinen. Imatra: Weilin + Göös.
- Rigby K. 1999. What harm does bullying do? Victims and offenders conference convened by the Australian institute of criminology and held in Brisbane, 17-18 June 1999. Viitattu 2.5.2014. http://aic.gov.au/media_library/conferences/children/rigby.pdf.
- Räty, T. 1999. Koulukiusaaminen liikuntatunneilla. Jyväskylän yliopisto. Liikuntakasvatuksen laitos. Pro gradu –tutkielma. Viitattu 24.10.2014.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/9388/1729.pdf?sequence=1>.
- Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Keuruu: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Juva: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 1998a. Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä. Tampere: Gaudeamus.
- Salmivalli, C. 1998b. Not only bullies and victims. Participation in harassment in school classes: some social and personal factors. Turun yliopiston julkaisuja. Julkaisusarja B: 225.

- Salmivalli, C., Karhunen, J. & Lagerspetz, K. 1996. How do the victims respond to bullying? *Aggressive Behavior* 22, 99–109.
- Salmivalli, C. 1995. Kiusaajat, uhrin – ja ne muut: kouluväkivalta ryhmäilmionä. *Psykologia* 30, 364–372.
- Smokowski, P. R., & Holland Kopasz, K. 2005. Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools* 17 (2). 101–110. Viitattu 27.4.2014.
<http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=ea03589e-9dc2-4ac8-8770-9bfbe4dca4ae%40sessionmgr111&vid=2&hid=122>.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Kouluterveyskysely 2013. Viitattu 22.4.2014.
http://www.thl.fi/attachments/kouluterveyskysely/Tulokset/Tulokset_aiheittain/kouluterveyskysely_koulukiusaaminen_kysymyskohtaiset.xls
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. 6. laitos. Helsinki: Tammi.
- Vilka, H. 2007. Tutki ja mittaa. Määrällisen tutkimuksen perusteet. Helsinki: Tammi.
- Voss, L. D. & Mulligan J. 2000. Bullying in school: Are short pupils at risk? Questionnaire study in a cohort. *BMJ*, 612–613.
- World Health Organization. Social determinants of health and well-being among young people. Health behaviour in school-aged children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey. Viitattu 2.5.2014.
http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people.pdf?ua=1.

LIITTEET

Liite 1: Saatekirje rehtorille

Arvoisa rehtori

Opiskelen Jyväskylän yliopistossa liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnassa liikunnan- ja terveystieteiden opettajaksi. Teen pro gradu -tutkielmaa, jonka aiheena on koulukiusaaminen yläkoulun 7.–9.-luokkalaisten liikuntatunneilla.

Pyydän lupaanne saada kerätä tutkimusaineistoa koulunne oppilailta.

Tutkielmani aihe, koulukiusaaminen, liittyy liikuntatunteihin, ja pyrin selvittämään mm. kuinka paljon kiusaamista ilmenee, mitkä ovat kiusaamisen muotoja, kuinka haitallisena oppilaat kiusaamista pitävät sekä millaisia ratkaisuja kiusaamisen lopettamiseksi oppilaat esittävät. Kaikkia tutkimuksessa esiin nousevia tietoja käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti: lomakkeisiin vastataan nimettömästi, eivätkä kenenkään henkilökohtaiset tiedot tule esiintymään tunnistettavassa muodossa missään vaiheessa tutkimusta. Liitteenä olevan kyselylomakkeen täyttämiseen kuluu aikaa noin 30 minuuttia.

Toivon, että suhtaudutte myönteisesti tutkimukseeni ja pyyntööni. Ystävällisesti tiedustelen, olisiko minulla mahdollisuutta saada tehdä kysely koulunne 7.–9.-luokan oppilaille joulukuun/tammikuun aikana esimerkiksi liikuntatuntien, luokanvalvojan tuntien tms. aikana.

Ystävällisin terveisin,

Jyväskylässä 30.11.2011

Mikko Ojansuu

Liikunnan opiskelija

Opinnäytetyön tekijä

mikko.ojansuu@jyu.fi

Pipsa Nieminen, erikoistutkija

LitT, KM, dosentti

Opinnäytetyön ohjaaja

Liikuntatieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

pipsa.nieminen@jyu.fi

Liite 2: Kyselylomake

KYSELYLOMAKE

Tässä lomakkeessa olevien kysymysten avulla pyritään selvittämään koulukiusaamista liikuntatunneilla. Vastaukset käsitellään nimettöminä ja luottamuksellisina. Toivon, että vastaat rehellisesti jokaiseen kysymykseen. Kiitos vastauksistasi!

Koulukiusaaminen

Kiusaamisella tarkoitetaan sitä, että joku tietty oppilas joutuu **toistuvasti**, eli vähintään **2-3 kertaa kuukaudessa**, yhden tai useamman oppilaan kiusaamaksi. Koulukiusaamista on kaikki toiminta, joka vahingoittaa oppilasta, joka ei kykene puolustamaan itseänsä. **Kiusaaminen voi olla fyysistä** (esim. lyömistä, tönimistä, potkimista) **tai sanallista** (esim. haukkumista, pilkkaamista, ryhmän ulkopuolelle jättämistä). **Kiusaamista ei ole se, kun kaksi tasaväkistä oppilasta riitelee tai tappelee keskenään.**

Taustatiedot

Vastaa kysymyksiin ympyröimällä (O) tai rastittamalla (X) oikeaksi katsomasi vaihtoehto tai kirjoittamalla vastaus sille varatulle viivalle. Kiitos!

1. Sukupuoli: Tyttö Poika

2. Luokka: 7 lk. 8 lk. 9 lk.

3. Kuinka usein sinua on kiusattu liikuntatuntien yhteydessä olevissa tilanteissa, kuten siirtäessä liikuntatunnille, pukuhuoneissa tai liikuntatunnin aikana tämän SYYSLUKUKAUDEN aikana?

1 = ei juuri lainkaan

2 = muutaman kerran syyslukukauden aikana

3 = 2–3 kertaa kuukaudessa

4 = noin kerran viikossa

5 = lähes päivittäin

4. Millä tavalla sinua on kiusattu liikuntatuntien yhteydessä olevissa tilanteissa, kuten siirryttäessä liikuntatunnille, pukuhuoneissa tai liikuntatunnin aikana tämän SYSSLUKUKAUDEN aikana? Ympyröi jokaisen väittämän kohdalta sinun kiusaamistasi parhaiten kuvaava vaihtoehto.

	Muutaman kerran syyslu- kukauden			Noin kerran viikossa	
	Ei juuri koskaan	aikana	2–3 kertaa kuukaudessa	Lähes päivittäin	
1. Minua on potkittu	1	2	3	4	5
2. Minua on lyöty	1	2	3	4	5
3. Minut on kaadettu	1	2	3	4	5
4. Minua on tönitty	1	2	3	4	5
5. Minua on uhkailtu	1	2	3	4	5
6. Minun ulkonäköäni on arvosteltu	1	2	3	4	5
7. Minua on haukuttu	1	2	3	4	5
8. Minua on pilkattu	1	2	3	4	5
9. Minua on hännätty	1	2	3	4	5
10. Minua on nolattu	1	2	3	4	5
11. Minua on nimitelty	1	2	3	4	5
12. Minulle on naurettu	1	2	3	4	5
13. Minut on suljettu ryhmän ulkopuolelle	1	2	3	4	5
14. Minun tavaroitani on otettu	1	2	3	4	5
15. Minua on houkuteltu osallistumaan toisten kiusaamiseen	1	2	3	4	5
16. Minusta on levitelty ilkeitä ja vääriä huhu- ja	1	2	3	4	5
17. Minusta on paljastettu epämiellyttäviä salaisuuksia	1	2	3	4	5
18. Minua kohtaan on salajuoniteltu	1	2	3	4	5
19. Minusta on toisten selän takana puhuttu pahaa	1	2	3	4	5
20. Minun liikuntataitojani on arvosteltu so- pimattomasti	1	2	3	4	5

5. Kuinka usein sinä olet osallistunut muiden oppilaiden kiusaamiseen liikuntatuntien yhteydessä olevissa tilanteissa, kuten siirryttäessä liikuntatunnille, pukuhuoneissa tai liikuntatunnin aikana tämän SYSSLUKUKAUDEN aikana?

1 = en juuri koskaan

2 = muutaman kerran syyslukukauden aikana

3 = 2–3 kertaa kuukaudessa

4 = noin kerran viikossa

5 = lähes päivittäin

6. Kuinka usein olet osallistunut alla kuvattuun toimintaan liikuntatuntien yhteydessä olevissa tilanteissa, kuten siirryttäessä liikuntatunnille, pukuhuoneissa tai liikuntatuntin aikana tämän SYSSLUKUKAUDEN aikana? Ympyröi jokaisen väittämän kohdalta parhaiten sinun toimintaasi kuvaava vaihtoehto.

	Muutaman kerran				
	Ei juuri koskaan	syyslukukauden aikana	2–3 kertaa kuukaudessa	Noin kerran viikossa	Lähes päivittäin
1. Olen potkinut	1	2	3	4	5
2. Olen lyönyt	1	2	3	4	5
3. Olen kaatanut	1	2	3	4	5
4. Olen töninyt	1	2	3	4	5
5. Olen uhkaillut	1	2	3	4	5
6. Olen arvostellut toisen ulkonäköä	1	2	3	4	5
7. Olen haukkunut	1	2	3	4	5
8. Olen pilkannut	1	2	3	4	5
9. Olen häرنännyt	1	2	3	4	5
10. Olen nolannut	1	2	3	4	5
11. Olen nimitellyt	1	2	3	4	5
12. Olen naureskellut	1	2	3	4	5
13. Olen sulkenut toisen oppilaan ryhmän ulkopuolelle	1	2	3	4	5
14. Olen ottanut toisen oppilaan tavaroita	1	2	3	4	5
15. Olen houkutellut ja yllyttänyt kavereitani osallistumaan toisen oppilaan kiusaamiseen	1	2	3	4	5
16. Olen levitellyt ilkeitä ja vääriä huhuja toisesta oppilaasta	1	2	3	4	5
17. Olen paljastanut epämiellyttäviä salaisuuksia toisesta oppilaasta	1	2	3	4	5
18. Olen salajuonitellut toista oppilasta kohtaan	1	2	3	4	5
19. Olen puhunut toisesta oppilaasta pahaa hänen selän takanaan	1	2	3	4	5
20. Olen arvostellut sopimattomasti toisen oppilaan liikuntataitoja	1	2	3	4	5

7. Miltä sinusta tuntuisi seuraavalla sivulla esitetyt kiusaamistavat liikuntatuntien yhteydessä olevissa tilanteissa, kuten siirryttäessä liikuntatunnille, pukuhuoneessa tai liikuntatuntin aikana. Ympyröi sopivin väittämä, joka parhaiten kuvaa sinun tunnettasi. **Sivulla on 20 väittämää. Tarkista vastattuasi, että huomasit vastata jokaiseen väittämään.**

Jokaiseen väittämään liittyy viisi vastausmahdollisuutta, joista valitset vain yhden.

	Ei ollen- kaan pahalta	Hieman pahalta	Melko pahalta	Pahalta	Erittäin pahalta
1. Jos tavaroitani otettaisi, se tuntuisi minusta...	1	2	3	4	5
2. Jos salaisuuksiani paljastettaisi, se tuntuisi minusta...	1	2	3	4	5
3. Jos minua tahallisesti hännättäisi, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
4. Jos minut kaadettaisi tahallaan, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
5. Jos ulkonäköäni arvosteltaisi, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
6. Jos minua vastaan houkuteltaisi toisia kiusaajia kiusaamaan minua, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
7. Jos minusta levitettäisi ilkeitä tai väärää huhuja, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
8. Jos minua uhkailtaisi, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
9. Jos minua kohtaan punottaisi salajuonia, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
10. Jos minua tönittäisi, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
11. Jos selkäni takana puhuttaisi paha minusta, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
12. Jos minua nimitettäisi, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
13. Jos minua haukuttaisi, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
14. Jos minua lyötäisiin, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
15. Jos minut suljettaisi ryhmän ulkopuolelle, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
16. Jos minua potkittaisiin, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
17. Jos minun asioistani juoruiltaisi, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
18. Jos minua pilkattaisiin liikuntataitojeni takia, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
19. Jos minua nolattaisiin liikuntataitojeni takia, se tuntuisi...	1	2	3	4	5
20. Jos minulle naurettaisi, se tuntuisi...	1	2	3	4	5

8. Miten kiusaamista voisi sinun mielestäsi estää liikuntatunneilla?

9. Miten kiusaamisen saisi sinun mielestäsi loppumaan liikuntatunneilla?

10. Kerro, minkälainen oppilas kiusaa liikuntatunnilla muita.

11. Kerro, minkälaista oppilasta kiusataan liikuntatunnilla.

12. Pitäisikö liikuntatunnilla toisia kiusaavaa oppilasta mielestäsi rangaista?

Kyllä ____ Ei ____ Jos pitäisi rangaista, niin miten?

Tarkista vielä huolellisesti, että olet vastannut kaikkiin kysymyksiin!

KIITOS! ☺

Liite 3: Saatekirje oppilaille

Hei!

Olen liikuntapedagogiikan opiskelija Jyväskylän yliopistosta. Teen kyselyä pro gradu - tutkielmaani, jonka aiheena on koulukiusaaminen yläkoulun 7.-9-luokkalaisten liikuntatunneilla. Käsitelen kaikki kyselyn vastaukset ehdottoman luottamuksellisesti ja nimettöminä. Siksi toivon avoimia ja rehellisiä vastauksia.

Koulukiusaamista tapahtuu koulussa, yleensä oppitunneilla ja välitunneilla. Kiusaaminen voi olla suoraa fyysistä tai henkistä väkivaltaa, tai epäsuoraa toisen oppilaan eristämistä pois ryhmästä. Epäsuora kiusaaminen on usein näkymätöntä ja näin ollen se jää opettajilta huomaamatta. Tämä kysely keskittyy liikuntatunteihin ja pyrin selvittämään mm. kuinka paljon kiusaamista ilmenee, mitkä ovat kiusaamisen muotoja, kuinka haitallisena oppilaat kiusaamista pitävät sekä millaisia ratkaisuja kiusaamisen lopettamiseksi oppilaat esittävät.

Lue kysymykset huolella, vastaa niihin mahdollisimman rehellisesti ja katso lopuksi että olet vastannut kaikkiin kysymyksiin. Aikaa vastaamiseen kuluu noin 30 minuuttia.

Kiitos avustasi ja vaivannäöstäsi. Hyvää jatkoa koulutyöllesi!

Mikko Ojansuu